

DÜNYA DİLLERİ

ALANINDA ARAŞTIRMALAR VE DEĞERLENDİRMELER

EDİTÖR

Doç. Dr. Muhammet Bilal TOLAN

ARALIK 2025

YAYLIK 3022

gece
kitaplığı

İmtiyaz Sahibi / Yaşar Hız
Yayına Hazırlayan / Gece Kitaplığı

Birinci Basım / Aralık 2025 - Ankara
ISBN / 978-625-388-994-4

© copyright

Bu kitabın tüm yayın hakları Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı

Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA
0312 384 80 40
www.gecekitapligi.com / gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt

Bizim Büro
Sertifika No: 42488

**DÜNYA DİLLERİ
ALANINDA ARAŞTIRMALAR VE
DEĞERLENDİRMELER**

ARALIK 2025

EDİTÖR

Doç. Dr. Muhammet Bilal TOLAN

gece
kitaplığı

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALANYA YÖRÜKLERİ ARASINDA KULLANILAN ARAPÇA KÖKENLİ KELİMELERE ÖRNEKLER

İbrahim ÜNALAN 7

BÖLÜM 2

İLYÂS FERKÛH'UN EL-HALÂS ADLI KISA ÖYKÜSÜ

Muhammet Bilal TOLAN 19

BÖLÜM 3

RUSÇANIN EDATLI FİİL İSTEMİNDE ÖN EK-EDAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE İŞLEVSEL VE SEMANTİK BİR İNCELEME

Özlem ÜNSAL 33

BÖLÜM 4

XVIII. YÜZYILIN SONU XIX. YÜZYILIN BAŞINDA RUS EDEBİYATINDA TARİHSELLİK VE ULUSAL BİLİNÇ

Ayten DEMİR ÇAKIROĞLU 47

BÖLÜM 1

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALANYA YÖRÜKLERİ ARASINDA KULLANILAN ARAPÇA KÖKENLİ KELİMELERE ÖRNEKLER¹

İbrahim ÜNALAN²

¹ Bu makale 19-21 Ekim 2023 tarihinde 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan Alanya Ağzındaki Arapça Kökenli Kelimelerin İncelenmesi isimli bildirinin düzenlenmiş ve değiştirilmiş tam metnidir.

² Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, Bayburt/Türkiye. e-posta: iunalan@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3656-8832.

Giriş

1220 yılında Sultan Alaaddin Alanya'yı fethedince Alanya Selçuklu hâkimiyetine girmiş ve şehrin ismi Sultan Alaaddin Keykubat'a izafeten Alâiye olarak değiştirilmiştir. Alâiye ismi halk ağzında *Alaya* ya da *Alâye* olarak kullanılmıştır. Arapçada *yüksek olmak, yükselmek* gibi anlamlar ihtiva eden "عَلَا – يَعْلُو" fiilinden türeyen "عَلَايَة" Alâye sözcüğü *yüksek yer* manasına gelen Arapça bir isimdir (Mutçalı, 2012: 639). İsminden de anlaşılacağı üzere o dönemler Alanya yüksekçe bir yere, tarihî kaynaklarda da geçtiği üzere kale ve çevresine kuruludur. Selçuklu hâkimiyetinden bir müddet sonra Alanya 13. yüzyılın sonlarında Karamanoğulları, 15. yüzyılın ikinci yarısında da Osmanlı sınırlarına dâhil edilmiştir (Konyalı, 1946: 66-80). Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen çeşitli Yörük ve Türkmen toplulukları Alanya'ya yerleşmiş kendi dil özelliklerini ve kültürlerini burada devam ettirmişlerdir. Alanya gerek coğrafi özellikleri gerekse Yörük yaşam tarzının bir gereği olarak kültürünü muhafaza etmiş, dil özelliklerini korumuş yörelerden biridir. Özellikle merkeze uzak dağ köylerinde ve yayla kesimlerinde yaşayan halk, Yörük kültürünü yaşamaya ve yaşatmaya devam etmektedir. Alanya'nın köylerinde ve yaylalarında halkın dış etkenlere daha az maruz kalması kendilerine özgü dil özelliklerinin muhafaza edilmesini ve daha az bozulmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Alanya, bir taraftan kadim kültürünü ve Yörük geleneğini devam ettirmeye çalışan bir taraftan da farklı kültürlerle etkileşim içinde olan kozmopolit bir kent durumundadır. Savaş, iş, eğitim vb. sebeplerle Alanya çok fazla göç almış ve çok sayıda yabancıнын ikamet yeri hâline gelmiştir. Bu durum Alanya'nın sosyal ve kültürel hayatını fazlasıyla etkilemiştir. Merkezde yaşayan Alanya halkının dil ve ağız özelliklerine tesir etmiş, yeni sözcükler öğrenmelerine ve kullanmalarına sebep olmuştur. Bir kesimin tamamıyla kendi dil özelliklerini muhafaza etmesi diğer taraftan halkın turistlerle iletişim kurmak için yabancı kelimeler öğrenmesi Alanya dilinin zenginleşmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Alanya'nın sosyo-kültürel yapısı, yerli ve yabancı göçü alması Alanya'nın ağız ve şive özellikleri üzerinde etkili olmuştur. Göçebelik geleneği eskiye oranla azalsa da bu geleneğin ve yaşam tarzının getirdiği sözcükler, deyimler ve telaffuzlar Alanya halkı arasında varlığını sürdürmektedir. Bu sözcükler içinde Arapçadan geçen ve halkın diline yerleşmiş olan çok sayıda kelime bulunmaktadır. Bu çalışmada Alanya ağızlarında yer alan ve Alanya halkı arasında sıklıkla kullanılan Arapçadan Türkçeye geçmiş kelimelerin incelemesi yapılmıştır. Geçmişten günümüze Alanya'nın ağız ve dil özellikleri üzerine çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir fakat Alanya ağızlarına yerleşmiş Arapça kelimeler üzerine müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Yöre halkını temsil etmemiz, Alanya dil özelliklerini ve kültürünü yakından tanımamız ve Arapça konusundaki uzmanlık alanımız bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Bu çalışmayı gerçekleştirebilmek için öncelikle literatür taraması yapılmış Alanya ağızları üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu konuda özellikle Tefvik Hacıhamdioğlu'nun çalışmalarından istifade edilmiştir. Alanya sözcükleri, duaları, deyim ve atasözleri üzerine yaptığı tespitleri yıllarca çeşitli dergilerde ve kitaplarda yayımlayan Hacıhamdioğlu, 1985 yılında *Alanya Folkloru Araştırmaları (Dualar, Beddualar, Atasözleri)* isimli bir çalışma hazırlamıştır (Hacıhamdioğlu, 1985). Daha sonra bu çalışmasını genişleterek 2009 yılında *Alanya Ağzından Esintiler (Sözcükler-Deyimler-Dualar-Atasözleri)* isimliyle yayımlamıştır (Hacıhamdioğlu, 2009). Süleyman Soysal Öz, *Aliefendi Uşağı Yörükçe* adını verdiği ve 2016 yılında yayımladığı kitabında, özelde Aliefendi Köyü'nde genelde ise tüm Alanya'da konuşulan kelimeleri ve bu kelimelerin anlamlarını vermiştir (Öz, 2016). Alanya ağızları ve dil özellikleri üzerine önemli çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı da Nurettin Demir'dir. Demir'in konuyla ilgili çok sayıda çalışması bulunmaktadır (Demir, 1995: 99-114; Demir, 1999: 57-649; Demir, 2002: 105-116). Oğuzhan Kaba, 2019'da *Alanya Yöresi Söz Varlığı* isimli bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Kaba çalışmasında Alanya ağızlarından derlediği alet ve eşya adlarına, *Derleme Sözlüğü*'nde olan veya olmayan kelimelere, sözcüklerin

anlamlarına ve bazı sözcüklerin etimolojik tahlillerine yer vermiştir (Kaba, 2019). Serdar Bulut *Alanya (Antalya) Ağzından "Derleme Sözlüğüne" Katkılar* adını taşıyan makalesinde derleme yöntemi ve kaynak taraması neticesinde belirlediği isimleri, fiilleri, deyimleri, zarfları, zamirleri ve sıfatları ayrı ayrı ele alıp incelemiştir (Bulut, 2020: 117-144). Son yıllarda yapılan çalışmalardan biri de Fatih Numan Küçükbalı'ya aittir. Küçükbalı, *Alanya Yöresi Ağzlarında Kullanılan Deyimlerde Saklı Kalmış Kelimeler* isimli çalışmasında Alanya ağzlarında kullanılan ortalama bin beş yüz deyim taramış ve standart Türkiye Türkçesindeki altmış beş kelimeyi incelemeye tabi tutmuştur. Deyimlerde geçen kelimelerin anlamlarını ve hangi dilden geçtiklerini belirtmiş ve bazı sözcüklerin etimolojik tahlilini yapmıştır. İncelediği altmış beş kelimedenden on bir tanesinin Arapçadan geldiğini tespit etmiştir (Küçükbalı, 2023: 259-277). Ayrıca bu kelimelerin bir kısmının anlamını aynen muhafaza ettiğini bir kısmının ise anlamında iyileşme veya kötüleşmeler meydana geldiğini belirlemiştir. Bu çalışmalardan bilhassa Süleyman Soysal Öz'ün ve Tefvik Hacıhamdioğlu'nun kitaplarından istifade edilmiş, kelimelerin Alanya halkı arasındaki manaları için bu kaynaklara başvurulmuştur. Ayrıca Alanyalı olmak, o kültürün ve dilin içinde yetişmek, kullanılan sözcüklere tanıklık etmek ve telaffuzları bizzat işitmek çalışmanın gerçekleştirilmesini ayrıca kolaylaştırmıştır. Bu çalışma Alanya ağzında yer alan Arapça kelimelere bir örnek teşkil etmektedir. Çalışma ile Alanya ağzında çok fazla Arapça kelime tespit edilmiş bu da daha ayrıntılı bir çalışma yapma ihtiyacını doğurmuştur. Kelimelerin önce Alanya'daki kullanımı verilmiş daha sonra Arapçadaki anlamı üzerinde durulmuştur. Kelimelerin Arapça kökleri ve yazılışları bildirilmiştir. Bazı kelimelerin anlamında farklılıklar olurken bazılarının anlamlarının aynı olduğu tespit edilmiştir. Alanya ağzında yaygın olarak kullanılan Arapça kelimeler şu şekildedir:

Alanya Ağzında Yaygın Olarak Kullanılan Bazı Kelimeler

Akran: Bu kelime Alanya'da *eş*, *emsal* ve *aynı yaşta* anlamlarında kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 14). Aynı kelime Arapçada "قَرْن" *kırn* kelimesinin çoğulu olan "أَقْرَان" *akrân* sözcüğü *eş*, *emsal*, *aynı yaşta*, *dost*, *rakip*, *benzer* gibi yakın anlamlarda kullanılmaktadır (Düzgün, 2020: 708).

Alaf: Alanya halk ağzında *alev*, *ateş* manasında kullanılmaktadır. Obada yanan ateşin alevi alaf olarak nitelendirilir. Alevde pişen yemeğe de *alafaşı* denilir. Genelde bulgur pilavı ve sebzeli yemekler *alafaşı* olarak isimlendirilir (Öz, 2016: 12). Alaf kelimesi Arapça *saman*, *yem*, *hayvan yemi*, *kuru ot*, *arpa* anlamlarına gelen "عَلَف" *'alef* kelimesinden gelmektedir (Mutçalı, 2012: 634).

Apalamak: Emeklemek, çocuğun yürümeye başlamadan önce elleri ve ayakları üzerinde hareket etmesidir (Hacıhamdioğlu, 2009: 16). Yunus İnanç bu kelimeyi, sürünmek emeklemek anlamına gelen "حَبَا - يَحْبُو" *habâ-yahbû* kelimesiyle ilişkilendirmiş ve bunu da Arapçada ha harfiyle başlayan kelimelerin Türkçeye geçişi esnasında a sesine dönüşmesi olarak açıklamıştır (İnanç, 2022: 365).

Arasatta Kalmak: Alanya'da açıkta kalmak anlamında kullanılan bir deyimdir (Hacıhamdioğlu, 2009: 164). *Arasat* "عَرَصَات" Arapça *arsa*, *yer* anlamlarına gelen "عَرَصَة" *'arsa* kelimesinin çoğuludur (Düzgün, 2020: 633).

Asbap: Birçok yörede olduğu gibi *esbap* olarak da bilinen kelime, elbisenin genel adıdır. Bazı köylerde iç çamaşırına *asbap*, dış giysiye de *urba* adı verilir (Öz, 2016: 12). Asbap sözcüğünün de Arapçada *elbise*, *kumaş*, *kisve* vb. anlamlara gelen "تَوْب" *sevb* kelimesinin çoğulu olan "أَتْوَاب" *esvâb* sözcüğünden türediği düşünülmektedir (Düzgün, 2020: 385; Mutçalı, 2012: 353; İşler, 1997: 39).

Avkalamak: Alanya'da dövmek, galip gelmek, pataklamak, sıkarak ovuşturma ve ellemek gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 17). Yunus İnanç bu kelimenin

Arapçadaki *حَوَّلَ يُحوِّلُ havkale* fiili ile yakın anlamlar taşımasından dolayı aralarında bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Bu fiilin bir şeye veya kimseye nispet edildiğinde “itmek, sürüklemek, bitkin düşürmek, yormak, bıktırmak, takatini kesmek” gibi anlamlara gelmektedir. Havkale şeklinde ifade edilen fiilin zamanla avkale, avkala/mak şekline dönmüş olma ihtimalinden söz etmek mümkündür (İnanç, 2022: 365).

Avlâ (Avlaa): Ahırdaki hayvanların yem yedikleri kaplara veya teknelere avlâ (avlaa) adı verilir (Öz, 2016: 13). Avlâ, Arapçada *kap* anlamına gelen “وَعَاءَ” (vi‘â) sözcüğünün çoğuludur “وَعَاءَ (ج) أَوْعِيَّة، أَوَاعٍ” (Sarı, 2023: 1669). “أَوَاعٍ” *avâ* ‘ın sözcüğü zaman içerisinde söylene söylene *avlâ* şeklinde ses değişimine uğramıştır.

Beytambal / Beytambala Çıkmak: Alanya ağızlarında beytambal, işsiz güçsüz kişi demektir. Beytambala çıkmak ise işsiz kalmak, boşa çıkmak anlamında kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 21, 172). Bu kelimenin, geçmişte daha yaygın olmakla birlikte günümüzde de kullanılan Arapça kökenli “بَيْتُ الْمَالِ” *beytülmâl* (devlet hazinesi, bütçesi) sözcüğü ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Osmanlı’da beytülmalin önemli gelir kaynakları arasında halktan alınan, vergi, haraç ve zekâtlar yer almaktadır. Bu bilgiden hareketle; halkın elinde işe yaramayan, beğenmediği malları beytülmale verdiği düşünülebilir (Küçükballı, 2023: 263-264; Sarı, 2023: 142).

Bobal (babal): Bu sözcük Alanya’daki Yörüklerin konuşma şivesi ile vebalden türeyen bir kelime olup *vebal* anlamında kullanılmaktadır (Öz, 2016: 22). Yük, sorumluluk, sonuç anlamlarını da ihtiva eden bu kelime Arapça *ağırlık, kötü sonuç, sorumluluk* anlamlarına gelen “وَبَالَ” *vebâl* kelimesinden türemiştir (İnanç, 2023: 50).

Buhur: Yörede tülü deve cinsine verilen isimdir. Bazı köylerde erkek deveye *buhur* adı verilir. Bu kelime Arapça “بُحُور” *buhûr* kelimesinden gelmektedir fakat Arapçada buhûr, koku veya kokulu buhar (duman) çıkarıcı maddelere verilen ad, tütsü manasındadır (Erdem, 1992: 383). Aynı zamanda *buhur* kelimesinin Alanya’da *duman* anlamında kullanımı da mevcuttur (Kaba, 2019: 70). Arapça “بَحَرَ – يَبْحُرُ” fiilinden türeyen “بُحُور” kelimesi *buhar, tütsü* gibi anlamlara gelmektedir (Mutçalı, 2012: 62).

Caba: Alanya’da bedava, parasız ve bedelsiz anlamına gelen kelime, Arapçada c,b,y kökünden türeyen *cabâ* “جَبَى – يَجْبِي” fiilinden gelmekte ve (vergi, alacakları) *toplamak, tahsil etmek* gibi anlamlar ihtiva etmektedir (Hacıhamdioğlu, 2009: 25; Mutçalı, 2012: 62). Caba bazı Arap lehçelerinde de farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Câbâ “جَابَا” Mısır Lehçesinde *hediyeye*, Cezayir Lehçesinde ise *bir kahvede dostlara ikram edilen şeyler* anlamlarına gelmektedir (Aytaç, 1994: 50).

Ceht: Alanya’da *ceht* kelimesi çabalamak, azmetmek, gayret göstermek anlamlarında kullanılmaktadır (Öz, 2016: 28). Arapçada *gayret etmek, çaba sarf etmek, çok çalıştırmak vb.* anlamlara gelen “جَهَدَ – يَجْهَدُ” fiilinden türeyen “جَهْدٌ” *cehd* sözcüğü *çaba, emek, gayret, güçlük vb.* anlamlara gelmektedir (Mutçalı, 2012: 173-174).

Çul: Genellikle keçi kılından yapılan dokuma tezgâhlarında dokunan bir tür kilim veya örtüdür (Öz, 2016: 12). Arapçadaki kullanımı “جُلٌّ” *cull*, olan bu kelime *büyük kısım, parça, çoğunluk, ana bölüm, kısım* manalarını taşımaktadır (Mutçalı, 2012: 161).

Daraba: Tahta evin önündeki çıkıntılı kısım isim kullanılan bir sözcüktür, *gölge* anlamına gelmektedir (Kaba, 2019: 74). Ayrıca *daraba kemiği, kaburga kemiği* manasında kullanılır (Hacıhamdioğlu, 2009: 38). Daraba Arapça d, r, b kökünden gelen دَرَابَةٌ *derrâbe* kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Derrâbe Arapçada *kapının iki kanadından biri, eğitimli akli başında kadın vb.* anlamlarda kullanılmaktadır (Karslı, 2013: 847).

Dıkım: Dıkım kelimesi Alanya’da bir parça, bir lokma, azıcık, parça ekmek manalarında kullanılır (Öz, 2016: 42). Zakkum ölümcül cehennem ağacıdır. Türkiye Türkçesinde dıkım kelimesi çoğunlukla zıkkım olarak kullanılır ve zehir manasındadır. Bu sözcükten türemiş zıkkımın kökü, zıkkımlanmak, zıkkımın dibi vb. kelimeler de yaygın olarak kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 149). Bu kelime Arapça (*yiyeceği*) *yutmak* anlamına gelen "زَقَمَ – يَزُقُّمُ" kökünden türeyen "زَقُومُ" *zakkum* sözcüğünden gelmektedir (Mutçalı, 2016: 398).

Dırıltı / Dırılasmak: *Ağız dalaşı, sözlü tartışma, münakaşa, kavga* gibi anlamlara gelmektedir. Alanya’da “evde kavga, gürültü çok oluyor” anlamında “evde dırıltı eksik olmuyor” denir (Hacıhamdioğlu, 2009: 149). Arapçada "دَرَدَرَ - يُدْرِرُ" fiilinden türeyen "دَرْدَرَة" *derdere* kelimesinden geldiği düşünülmektedir. *Derdere* sözcüğü *dırdır etme, geveleme, ağzında çiğneyip durma, çiğneyip parçalayamama* gibi anlamlar ihtiva etmektedir (Karşlı, 2013: 851).

Ecir: *Sabır, metanet* anlamına gelir ve Allah ecir versin biçiminde duada da kullanılır (Hacıhamdioğlu, 2009: 46). “Ecirini çıkarmak” deyiimi yapılan iyiliğin veya kötülüğün karşılığını almak anlamında kullanılır. “Ecir kapısı” deyiimi ise bir kimsenin geçimini, kazancını yalnız oradan temin ettiği yer anlamında kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 190). Arapça, *kiralamak, kiraya vermek, para karşılığı tutmak, mükâfatlandırmak* gibi anlamlara gelen "أَجَرَ – يَأْجُرُ / يَأْجُرُ" fiilinden türeyen "أَجْر" *ecr* sözcüğü *maaş, aylık, yevmiye, ücret, mihir* anlamlarına gelmektedir (Mutçalı, 2012: 17).

Eftef: Alanya’da bir şeyi *bozmak, yaramaz, kullanılmaz hâle getirmek* anlamında kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 46). Bu kelimenin Arapçada *telef olmak, berbat olmak, bozulmak, eskimek, yıpranmak, aşınmak* gibi anlamlara gelen "تَلَفَ – يَتَلَفُ – تَلْفٌ" *telef* kelimesinin ses değişimine uğramasıyla Alanya ağzına geçmiştir (Karşlı, 2013: 302).

Elemet: Alanya ağzında elemet; kocaman, çok büyük anlamlarını ifade etmektedir (Hacıhamdioğlu, 2009: 47). “Elemet gıyamat” deyiimi çok büyük, ejderha gibi anlamlarında kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 191). Bu sözcüğün Arapçada *bilmek, tanımak, öğrenmek, anlamak vb.* anlamlar içeren "عَلِمَ – يَعْلَمُ" kökünden gelen *çok bilgili, âlim, allame* anlamlarında kullanılan mübalağa ismi fail kalıbından kullanımı olan "عَلَامَة" *allâme* sözcüğünden geldiği düşünülebilir (Mutçalı, 2012: 636-637).

Essah: Alanya ağzında *sahi, ciddi, gerçek* manalarında kullanılmaktadır. *Cidden, gerçekten, sahiden* kelimelerinin yerine *essah* kelimesinin kullanımı söz konusudur (Öz, 2016: 51). Ayrıca yine bu kelimedenden türeyen *essahtan* ve *esasdan* kelimeleri de gerçekten, *cidden* gibi anlamlarda kullanılır (Hacıhamdioğlu, 2009: 49). Nurullah Yılmaz *Erzurum Ağzında Kullanılan Bazı Arapça Kelimeler* başlıklı makalesinde bu kelimenin Erzurum ağzında da bulunduğunu ve halk arasında yağın kullanımı olduğunu ifade etmiştir. Arapça aslıyla ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Kelimenin aslı Arapça üç harfli kök fiil olan “sağlıklı oldu” veya “doğru oldu” anlamındaki صَحَّ ‘den gelmektedir. Bu fiilin mastar ismi “sağlıklı olmak” veya “doğru olmak” anlamındaki “sıhhat” (صِحَّة) kelimesidir. Aynı kökten sıfat isim olan “doğru” anlamındaki “sahih” (صَحِيح) kelimesi de gelmektedir. Türkçede derecelendirme veya üstünlük sıfatının karşılığı olarak Arapçada İsm-i Tafdil denen bir isim türü vardır. Söz konusu أَفْعَلُ (sahha) fiilini أَفْعُلُ “Ef’alu” şeklindeki İsm-i tafdil kalıbına sokarsak Türkçe “en doğru” anlamına gelen Arapça أَصَحُّ (esahhu) kelimesini elde ederiz.” (Yılmaz, 2019: 247-248).

Gasdan: Yalancık, şakacıktan anlamına gelen bu kelime Arapça *kasden* kelimesiyle ilişkilidir (Küçükballı, 2023: 267). Arapçada *ilerlemek, uğramak, peşinde olmak, niyetinde olmak, kastetmek, amaçlamak* gibi anlamlar ihtiva eden "قَصَدَ – يَقْصِدُ" fiilinden türetilen "قَصْدٌ" *kasd* sözcüğü *maksat, kasıt, amaç, niyet, hedef, tutum* anlamlarında kullanılmaktadır. "قَصْدًا" *kasden* veya "عَنْ قَصْدٍ" *an kasdin* ise *bile isteye, bile bile, kasten, kasıtlı* olarak manalarına gelmektedir (Mutçalı, 2012: 744-745).

Gatliyen: Bu sözcüğün farklı söyleniş biçimleri de vardır. Kesinlikle ve katiyen manalarında kullanılmaktadır (Öz, 2016: 57). Arapçadan Türkçeye geçmiş bir sözcük olan bu kelime Arapça "قَطْعِيَّ" *kat 'iyen* şeklinde yazılmakta ve *kesinlikle, şüphesiz* anlamlar ihtiva etmektedir (Sapan, 2005: 159).

Hatap: “Deve semeri üzerinde bulunan havudu tutan özel yapılmış ağaçların dördü havut üzerinde önde birleşir ve çıkıntı teşkil eder, bu kısma hatap denir.” (Hacıhamdioğlu, 2009: 75). Bu kelime, Arapçada *semer, palan, devenin hörgücü büyüklüğünde semer* anlamlarına gelen "قَتَب (ج) أَقْتَاب" *katab* kelimesinden gelmektedir (Karslı, 2013: 1767; Sarı, 2023: 1197).

Hecin: Tek hörgüçlü tüysüz deveye verilen isimdir (Kaba, 2019: 87). Arapçada "هَجَنٌ – يَهْجُنُ" kökünden gelen "هَجِينٌ (ج) هُجْنٌ" *hecîn* iki anlamda kullanılmaktadır: İlk olarak *melez, babası Arap anası Arap olmayan, babası ayrı anası ayrı milletten olan*. İkinci olarak da *hızlı giden bir tür deve* demektir (Karslı, 2013: 2139).

Hinzır: Bu kelime Alanya’da *aklı şeytanlığa çalışan kimse* anlamında kullanılmaktadır (Kaba, 2019: 88). Ayrıca *domuz* anlamında da kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 76). Emrullah İşler *خنزير* *hinzîr* sözcüğünün tanımını da şöyle yapmıştır:

“Domuz. Kelime bu anlamıyla dilimizde kullanılmakta olup, ayrıca aşağıdaki anlamlar için de kullanılır. 1. Katı yürekli, kötü düşünen, gaddar: 2. Genellikle hoş a giden bir davranış ve durum için şaka yollu söylenir.” (İşler, 1997: 96). Arapça tanımlarından ve Alanya ağzındaki kullanımlardan da görüldüğü üzere sözcüğün ihtiva ettiği anlamların aynen kullanıldığı müşahede edilmektedir.

İrbık: Alanya’da su koymaya yarayan kulplu kaba verilen isimdir. Kelimenin aslı Arapça ibriktir. Sözcük göçüşme yoluyla Alanya halkı arasında *ırbık* olarak telaffuz edilmektedir (Atmaca ve Yılmaz, 2006: 95). *İbrık, çaydanlık; sürahi, testi* sözcüklerinin Arapçadaki kullanımı "إِبْرِيْق (ج) أَبْرِيْق، أَبْرِيْقَة" *ibrîk* şeklindedir (Düzgün, 2020: 327).

Mazarat: Alanya ağzında zararlı, zarar veren hayvan, haşere gibi anlamlar ihtiva etmekte olup çok az da olsa argo olarak insanlar için de kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 93). Kelimenin aslı Arapça “zarar vermek” anlamındaki ضَرَّ (darra) fiil kökünden gelmektedir. Aynı kökten mimli mastar türünde bir isim olan Arapça مَضَرَّة (mazarret) kelimesi “zarar, ziyan, hasar” anlamını taşımaktadır (Yılmaz, 2019: 250).

Meres: *Miras* anlamına gelen kelimedir. Alanya’da *meres* biçiminde ses değişimine uğramıştır. *Mirasta (meresde) aldanana aldatandan iyi (eyi) olur*, diye bir atasözü de kullanılır. Mirasta kötü diye verilen, aldatılan miras yerin zamanla diğerlerinin aldığı miraslardan daha değerli olacağını ifade etmek için kullanılır (Hacıhamdioğlu, 1985: 76). Miras Türkçeye yerleşmiş Arapça bir kelimedir. Kalıt, varis olunan şey anlamlarına gelir. Arapçada *miras kalmak, miras olarak almak* anlamlarına gelen "وَرَثَ – يَرِثُ" fiilinden türeyen "مَوَارِث (ج) مِيرَاث" *mîrâs* sözcüğü *miras, tereke* anlamlarına gelmektedir (Mutçalı, 2012: 991).

Mehmez: Mehmez Alanya halk ağzında *başörtüsü, çember, yazma* anlamlarında kullanılmaktadır (Kaba, 2019: 95). Bu kelime, Arapça "م-ه-ز" kökünden gelen "مِهْمَاز" *mihmâz* kelimesinden gelebilir. Mihmâz; Arapçada *mahmuz, dürtmekte kullanılan şey, ucu sivri küçük demir* anlamlarına gelmektedir (Sarı, 2023: 1610).

Meret: Hayırsız, uğursuz, alçak, işe yaramaz anlamlarına gelir. Hacıhamdioğlu, bu kelimenin Alanya halk ağzında kullanımına şöyle bir örnek vermiştir: “Bırak şu mereti: Bırak şu uğursuzu. Hıllı bir meret olsa buraya gelmez.” (Hacıhamdioğlu, 2009: 94). Bu kelime, Arapça *inatçı, serkeş, dik kafalı, asi tabiatlı olmak* gibi anlamlar ihtiva eden "مَرَدَ – يَمْرُدُ" fiilinden türeyen "مَارِد" *mârid* sözcüğünden gelmektedir. *Mârid* ise *inatçı, asi, serkeş, küstah, (masal yaratığı) dev, şeytan* manalarını taşımaktadır (Mutçalı, 2012: 855).

Emrullah İşler *Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları* adlı eserinde *meret* sözcüğünün Arapça *mârid* isminden geldiğini ifade etmiştir. Bu sözcüğün tanımını da şöyle yapmıştır: *İnatçı, dik kafalı, isyan eden, haddi aşan, yüksek. Kelime inatçı ve kaba manasına dilimizde kullanılmaktadır. Ayrıca aşağıdaki farklı anlamlar için de kullanılır; 1. Sıkıntı veren, hoşlanılmayan şeyler veya kimseler için sövgü sözü olarak kullanılır: Bu ne meret şeymiş, her gün bir tarafı bozuluyor. 2. Uğursuz* (İşler, 1997: 96).

Metel: Aslı olmayan söz, masal ve hikâye anlamlarına gelmektedir (Hacıhamdioğlu, 2009: 95). Arapça "مَثَل" *mesel* kelimesiyle ilişkili olup Arapçadaki ت harfinin ت (ta/te) harfine dönüşmesine bir örnek teşkil etmektedir (İnanç, 2023: 62). *Mesel* sözcüğü Arapça *benzemek, taklit etmek, ifade etmek, çıkmak, görünmek* gibi birçok anlam içeren "يَمَثُلُ - مَثَل" fiilinden gelmektedir. Mesel "أَمْثَال (ج) مَثَل" *benzerlik, darı mesel, atasözü, özdeyiş, örnek, ibret, ders, örnek alınan* gibi anlamlar ihtiva etmektedir (Mutçalı, 2012: 847-848).

Meymenetli: Meymenet, *Türkçe Sözlük*'te iyi özellik, iyi nitelik, uğur anlamını taşır. Alanya'da bu kelimeyle ilgili olarak daha çok *meymenetli* kelimesi kullanılır ve uğurlu ve kismetli kişiler ifade edilir. Ayrıca Alanya'da halk yenilen, içilen artsın çoğalsın anlamında *meymeneti bereketi artasica* diye birbirine duada bulunur (Hacıhamdioğlu, 1985: 15). Arapça "يَمُنْ" kökünden türeyen ve uğurlu/bereketli *gelmek/olmak* anlamlarında kullanılan *meymene*, يَمُنْ - يَمُنْ, "يَمُنْ - يَمُنْ" sözcüğünden gelmektedir (Düzgün, 2020: 869).

Mostura: Alanya'da mesleklerle ilgili terimi ifade eder. Ayakkabıcılıkta ayakkabının yüzünün astarı için *mostura* kelimesi kullanılır (Kaba, 2019: 96). Yunus İnanç, bu kelimenin aslının Arapçada *numune, cetvel, örnek* anlamlarına gelen "مِسْطَرَة" *mistara* kelimesi olduğunu ifade etmiştir (İnanç, 2013: 62).

Mudanesiz: Pervasız, tenezzülsüz anlamlarına gelir (Hacıhamdioğlu, 2009: 96). Ayrıca tenezzül etmeyen, kendi ayakları üzerinde duran kimse anlamında da kullanılmaktadır (Kaba, 2019: 96). *Mudane* sözcüğü Arapça *yağlamak, mesh etmek, sıvamak, boyamak* gibi anlamlara gelen "يُدْهِنُ - دَهْن" fiilinden türeyen "مُدَاهَنَة" *mudâhene* kelimesinden gelmiştir ve *güzel yumuşak sözlerle kandırma, yağlama, ikiyüzlülük, riya* anlamlarına gelir (Mutçalı, 2012: 318).

Muhalmak: Yardıma ihtiyacı olmak, sıkıntıya düşmek, bunalıma girmek, nefes alamamak gibi anlamlara gelmektedir (Hacıhamdioğlu, 2009: 96). Muhalmak kelimesi Arapçada *bitki bitmez olmak, kurak olmak* anlamlarına gelen "يَمَحُلُ - مَحَل" fiilinden gelmektedir. Bu fiilden türeyen *mahlun* çoğulu *muhûl/emhâl* "أَمْحَال / مُحُول (ج) مَحَل" ismi ise *kuraklık, kuruluk, yağmurun yağmayıp ortalığın kuruması* anlamlarını ihtiva etmektedir (Karslı, 2013: 1939).

Muhanet: Türkçeye yerleşen ve Anadolu genelinde yaygın olarak kullanılan bu kelime, Alanya'da muhalmış, bunalmış, muhtaç olan kimseye yardım elini uzatmayan, davranışı ile onu yalvartan acımasız kimse olarak kullanılmaktadır. *Muhanetin gapısı zor açılır, gıcırda da açılmaz* şeklinde kullanılan bir atasözü de bulunmaktadır (Hacıhamdioğlu, 1985: 76). Muhanat, muhannet ve muhannet aynı anlamda kullanılan kelimenin farklı söyleniş biçimleridir. Elinde bir marifeti ve imkanları olup da sebepsiz yere başkasına faydalandırmayan veya kendisinden istenildiği halde esirgeyen, yardımcı olmayan kimseler için bu kelime kullanılır (Öz, 2016: 119-120). Muhanet, Arapçada *emanete hıyanet etmek, ahdi bozmak, sözünde durmamak, hıyanet etmek, zulmetmek* anlamlarına gelen "يَخُونُ - خَانَ" fiilinin mastarlarından birisi olan "مَخَانَة" *mehâne* sözcüğünden türediği düşünülmektedir (Sarı, 2023: 456).

Muray/muraylanmak: Alanya ağzında bu kelime; şımarık, kendi yüzünü beğenmiş, nazlı gibi anlamlara gelir (Hacıhamdioğlu, 2009: 97). Aynı zamanda muraylanmak gösteriş yapmak anlamında da kullanılmaktadır (Kaba, 2019: 96). Bu sözcüğün Arapça *ikiyüzlü* anlamına gelen "مُرَائِي" *murâin* sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (İşler ve Özay, 2011: 559).

Muttasil: Alanya’da bağlı, bitişik, çatılı anlamlarında kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 97). *Muttasil* "مُتَّصِلٌ" kelimesi Arapçada "بَصَلَ – وَصَلَ" fiilinin mezidi olan "اِنْتَصَلَ" fiilinden gelmekte ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla *aralıksız, bitişik, sürekli, komşu* gibi manalara gelmektedir (Mutçalı, 2012: 1001-1003).

Müccessem: Alanya’da *oyalı kadın başörtüsü, yemeni* anlamını taşımaktadır (Özgür, 2004: 413). Bu kelime, Arapça *cisimleştirmek, şekillendirmek; (mikroskop/teleskop vb.) büyük göstermek; mübalağa etmek* anlamlarına gelen "جَسَمَ – يُجَسِّمُ" fiilinin ismi mef’ulü olan "مُجَسِّمٌ" *mucsessem* sözcüğünden gelmektedir. Müccessem sözcüğü Arapçada *bedensel, cisimleşmiş, üç boyutlu, kabartma* manalarında kullanılmaktadır (Düzgün, 2020: 396-397).

Müddeim: Bu kelime Alanya’da başkasına *muhtaç olan, boyun eğen* anlamına gelmekte ve bir çeşit dilenme ifadesi olarak kullanılmaktadır (Hacıhamdioğlu, 2009: 97). Arapçada müddei kelimesi *iddia etmek, zannetmek, temenni etmek* anlamlarına gelen "اِدَّعى – يَدَّعى" fiilinin ismi faili olan "مُدَّعٍ (ج) مُدَّعُونَ" *müdde*’i isminden gelir. Bu kelime Arapçada *iddiacı, iddia eden, davacı* anlamlarını karşılamaktadır (Karslı, 2013: 870-872). Dolayısıyla müddeim ile müddei arasında ses benzerliği olmakla birlikte direkt bir anlam ilişkisi yoktur.

Müttezil: Bu kelime Alanya ağızında *rezil, rüsva olmak* anlamında kullanılmaktadır. Bununla ilgili olarak da halk arasında *it rezil olasıca, irezil müttezil galasıca* diye de bir beddua bulunmaktadır (Hacıhamdioğlu, 1985: 28). Bu kelimenin Arapçada *zelil olmak, zavallı olmak, boyun eğmek, yalvarmak, kendini küçük görmek, boyun eğip itaat edecek durumda olmak, itaat eder görünmek* gibi anlamlar ihtiva eden "تَنَزَّلَ – يَتَنَزَّلُ" fiilinin ismi faili olan "مُتَنَزِّلٌ" *mutezellil* sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (Karslı, 2013: 963).

Müzmühal olmak: Heder olmak, telef olmak ve bir şeyi zayi etmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Arapçada yok olmuş, çökmüş, perişan olmuş manalarındaki muzmahil sözcüğünden gelmektedir (Küçükballı, 2023: 171). Arapçada "اَزْمَهْلٌ - يَزْمَهُلُ" fiilinin ismi faili "مُزْمَهْلٌ" *müzmahil*, ismi mef’ulü ise "مُزْمَهْلٌ" *müzmahal* şeklinde gelir. Anlamı ise *karın erimesi, yağmur yağmak* anlamlarına gelmektedir (Karslı, 2013: 1209; Sarı, 2023: 710).

Sehil: Alanya’da genel olarak köye verilen isimdir. Yazın Alanya halkı yaylaya kışın da sehile göç eder. Sehil, kıyı, sahil, denize yakın yer demektir (Ünalın, 2023:139). Sehil kelimesi Arapça s, h, l kökünden türemiştir ve *deniz kıyısı* anlamına gelen "سَاحِلٌ" *sâhil* kelimesinden gelmiştir (Düzgün, 2020: 245, 531).

Sin: Alanya halk ağızında mezar anlamında kullanılmaktadır. *Sin dürtesice* biçiminde söylenen bir de beddua vardır. Sin dürtesice; mezarda bile rahat olamama, sıkıntı, azap çekme olarak ifade edilir. Bu kelimeden gelen sinkurt (sırtlan), kokuyu çok iyi alan burnu uzun bir hayvan türüdür. Sinkurt yeni defnedilen kişinin kokusunu alıp burnu ile mezarı açıp ölüyü çıkartır. Bunu engellemek için de mezarın üzerine genellikle çalılar, gök diken veya mersin ağacının dallarından konulur. Bu şekilde sinkurtun mezardan ölüyü çekmesi engellenir. Ölmeden çok kötülük yapmış kişiler için de mezarında *sinkurtlar* yesin denilir (Hacıhamdioğlu, 2009: 113, 310). Sin kelimesi, Arapça "سِنٌ (ج) أَسْنَانٌ" *sinn* kelimesinden gelmektedir. Sinn Arapçada *yaş, ömür, diş vb.* anlamlara gelmektedir (Karslı, 2013: 1296).

Şabap: Alanya’da *iştahlı, hevesli* anlamında kullanılan sözcüktür (Öz, 2016: 148). Bu kelime Arapçada genç olmak, delikanlı olmak anlamında kullanılan "شَبَّ - يَشْبُ" fiilinin masdarı olan "شَابٌ (ج) شَبَابٌ" *şebâb/şabâb* isminden geldiği düşünülmektedir. *Şebâb* aynı zamanda "شَابٌ (ج) شَبَابٌ" *şâbb* (genç) isminin çoğuludur (Düzgün, 2020: 557).

Şaklamak: Ortadan ikiye ayırmak, bölmek anlamlarına gelmektedir. Tak etmek, taklamak kelimesine eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. “Garpızı ortasından şakla da bi takını yeyelim” demek karpuzu ikiye böl, bir yarısını yiyelim demektir (Hacıhamdioğlu, 2009: 119). Arapçada "شَقَّ - يَشُقُّ" *şakka-yeşukku* fiili yarma, bölme, zor olmak, ağır gelmek gibi anlamlar ifade

etmektedir. Bu kelimenin mastarı olan "شَقَّةٌ \ شَقَّةٌ (ج) شَقَقٌ" *şakka / şukka* ise *ikiye bölünen bir şeyin yarısı, yarım* anlamlarına gelmektedir (Karşlı, 2013: 1359-1360).

Şama: Şamdan şeklinde bir cismin üzerine mum konularak ortamı aydınlatmaya yarayan araç (Hacıhamdioğlu, 2009: 119). Bu kelime Arapçada da aynı anlamı ihtiva etmektedir. Arapça "شَمْعٌ شَمْعٌ (ج) شَمْعٌ" *šem 'a* mum, bir aydınlatma aracı ve çıra gibi anlamalarda kullanılmaktadır (İşler ve Özay, 2011: 817).

Takavit: Emekli memur, engelli olmuş kimse, sakatlanmış kişi, mazur, sakat vb. anlamlara gelir. Takavite ayrılmak, emekliye ayrılmak manasında kullanılır (Hacıhamdioğlu, 2009: 122). Bu kelime Arapça *vazgeçmek* anlamında kullanılan "كَفَّ - يَكْفُ" *ka 'ade* fiilinin mezidi olan "كَفَّ" fiilinden gelmektedir. Bu fiilin mastarı "كَفَّ" *tekâ 'ud* şeklinde olup *emekliye ayrılma, önem vermeme* gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Sarı, 2023: 1244-1245).

Tavatır: Alanya'da beklenilenden fazla olanı bildirmek için tavatır kelimesi kullanılır. Ayrıca tavatır *abartı* anlamına gelir. Çok konuşma, çok şaka yapma ve tatlı yalanlar tavatır olarak adlandırılır. Bir şeyi olduğundan abartılı anlatmaya *tavatırlandırma* denilir (Öz, 2016: 153). Arapçada "تَوَاتَرَ - يَتَوَاتَرُ" *tevâtera* fiili *yayılmak, birbiri arkasından olmak, ardı arkası kesilmeksizin olmak, peş peşe olmak* gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu fiilden gelen "تَوَاتَرَ" *tevâtur* kelimesi ise kesintisi olmayan, birbiri ardınca kesilmeksizin gelme vb. anlamlar ihtiva etmektedir (Karşlı, 2013: 2069-2070).

Tecir: Bir işin erbabı, mal alan cebele kılavuzluk yapan kişi anlamında kullanılır (Hacıhamdioğlu, 2009: 124). Arapça *tacir* kelimesinden gelmektedir. Arapçada *ticaret yapmak, ticaretle uğraşmak, iş yapmak* gibi anlamlarda kullanılan "تَجَرَ - يَتَجَرُ" *tecera* fiilinden gelen "تَجَرَ" *tâcir* sözcüğü tüccar ve tacir manalarını ihtiva etmektedir (Düzgün, 2020: 374).

Urup: Alanya'da tahıl ölçü birimi olarak kullanılan bu kelime, bir şeyin dörtte birini yani çeyreğini ifade etmektedir (Öz, 2016: 159; Hacıhamdioğlu, 2009: 131). Bu kelime Arapçada da aynı anlamda kullanılmaktadır. Arapçada *çeyrek, dörtte bir, yirmi beş kuruş, on beş dakikalık zaman* anlamındaki "رُبْعٌ رُبْعٌ (ج) أَرْبَاعٌ" *rub /rubu* kelimesinden geçmiştir (İşler ve Özay, 2011: 263).

Ülübü: Börülceye verilen isimdir. Bazı yerlerde her türlü fasulye için ülübü denilir (Öz, 2016: 160; Hacıhamdioğlu, 2009: 133). Bu kelime Arapçadaki *el-lûbiyâ/lûbiya* kelimesiyle ilişkilidir. Lûbiya kelimesi Arapçada *fasulye* ve *börülce* anlamlarında kullanılmaktadır (İnanç, 2023: 67).

Yezit: Sözcüğün Alanya'daki karşılığı hınzırdır (Hacıhamdioğlu, 2009: 142). Dinsiz, zalim, nefret edilen kişiler için yezit denilir. Bu kelime Arapçada özel isimdir ve Yezîd bin Muaviye Kerbela'da Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sorumlu tutulan Emevi halifesidir. Sözcük Arapça *zyd* kökünden gelen *yezîdu* يزيد "artar" sözcüğünden türetilmiştir (Ayverdi, 2010: 1356; Türkçe Sözlük, 1998: 2445).

Zampır: Alanya'da iki şekilde kullanımı söz konusudur. Ekin sapının kalın olanı ve eşek arısı zampır olarak adlandırılır (Hacıhamdioğlu, 2009: 148). Bazı köylerde de zampır, sapları ile kurutulmuş mısır yapraklarına verilen isimdir (Öz, 2016: 169). Kelime Arapçada *eşek arısı, yaban arısı* anlamlarına gelen "زُنْبُورٌ (ج) زُنَابِرٌ زُنَابِيرٌ" *zunbûr* kelimesinden geldiği düşünülmektedir (Düzgün, 2020: 520).

Zat: Kelime tek başına saygılı kimse manasında kullanılır. Zadı yok veya zatı yok ise hiçbir şeyi yok demektir (Hacıhamdioğlu, 2009: 148). Arapçada "ذُو" *zû* sözcüğü *sahip, ...sahibi, ...lı, li* gibi anlamlara gelen müfred müzekker bir isimdir. Bu kelimenin müennes hali (dişili) ise "ذَوَاتٌ (ج) ذَاتٌ" *zât* şeklindedir (Karşlı, 2013: 973).

Zebil: Bu kelime Alanya'da iki farklı manaya gelmektedir. Bir şeyin bol ve çok fazla olduğunu göstermek için *zebil* sözcüğü tercih edilir. Aynı zamanda *zebil* *rezil*, zayıf düşmüş demektir

(Hacıhamdioğlu, 2009: 148). Zebil Arapçada ise *zibil* olarak kullanılır. Arapçada *gübrelemek*, *gübre vb. ilave ederek tarıma elverişli hale getirmek* anlamında kullanılan "زَبِلَ - يَزْبِلُ" fiilinden gelen "زَبِلَ\زَبِلَ" *zebl* veya *zibl* kelimeleri ise *zibil*, *tarıma elverişli gübre veya benzeri şeyler*, *çöp*, *dışkı*, *pislik* vb. manalara gelir (Karslı, 2013: 1171).

Zehire: Zahire veya zehre olarak da bilinen bu kelime genel olarak *tahıl* manasında kullanılır. Ayrıca buğday, arpa, çavdar da tek başına zehire olarak adlandırılır (Öz, 2016: 169; Hacıhamdioğlu, 2009: 148). Bu kelimenin Arapça *zehîra* kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Kelimenin fiil kökü "ذَخَرَ - يَذْخَرُ" olup *ihtiyaç anı için saklamak*, *ayırmak*, *depo etmek*, *biriktirmek* anlamlarına gelmektedir. Arapçada "ذَخِيرَة (ج) ذَخَائِر" *zehîra* kelimesi *depo edilen saklanan şey*, *stok*, *cephane*, *erzak*, *sermaye*, *anapara*, *hazine*, *mühimmat* gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir (Sarı, 2023: 540).

Sonuç

Alanya ağız ve dil özellikleri bakımından zengin kültüre sahip yerlerden biridir. Bunda yöre halkının Yörük geleneğini devam ettirmesi ve bu yaşam tarzına bağlı olarak özellikle çevreyle iletişimin sınırlı olduğu yaşam biçimini tercih etmesi etkili olmuştur. Bununla birlikte özellikle son yıllarda Alanya turizm gelişmiş gerek otellerdeki iş imkânları gerekse tarımsal üretimin artması ve Alanya'ya göçleri artırmıştır. Alanya Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden gelen insanların yanı sıra yabancı ülke vatandaşlarının yerleştiği bir kent hâline gelmiştir. Son yıllarda Arap ülkelerinden Alanya'ya yerleşen kişi sayısında büyük bir artış yaşanmaktadır. Başka şehirlerden ve ülkelerden gelenlerin kattığı çeşitlilik, insanların yabancılarla anlaşmak ve onlarla ticari ilişkilerini geliştirmek için yabancı kelimeler öğrenmeleri Alanya dil ve ağız özelliklerini etkilemiştir. Arapça ve Türkçe yüzyıllardır karşılıklı olarak birbirinden etkilenen iki ayrı dildir. Bu etkileşimin ana sebeplerinden birisi ortak inanç sistemine mensup olmaları, diğeri ise yüzlerce yıldır komşu coğrafyada yaşıyor olmalarıdır. Bu çalışmada Alanya ağızına yerleşen bazı Arapça kelimelerden söz edilmiştir. Belirlenen kelimelerin Alanya halkı arasındaki kullanımına yer verilmiş, bu kelimelerin yerel ağızda ve Arapçada tanımları yapılmıştır. Kelimenin Arapçadaki kullanımı, Arapça kökü vb. dil özellikleri üzerinde durulmuş, Arapça sözlüklerden kelimenin Arapça anlamı belirtilmiştir. Alanya ağızındaki kullanımı ile Arapça anlamı karşılaştırılmış kelimenin anlam bakımından geçirdiği değişimden söz edilmiştir. İncelenen kelimelerin bazılarının birebir aynı anlamlarda kullanıldığı, bazılarının biraz anlam değişimine uğradığı, bir kısmının ise tamamen anlam değişimine uğrayarak farklı anlamlar kazandığı müşahade edilmiştir. Ayrıca bu çalışma ile burada sözü edilmeyen ve Alanya ağızında yer alan çok fazla Arapça isim ve fiiller de belirlenmiştir.

Kaynakça

- Atmaca, Emine ve Yılmaz, Ayşe. (2006). “Alanya’nın Bıçakçı, Üzümlü, Uğurlu Köylerinde Mutfak Araç-Gereç Adları.” *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*. (Ed. Faruk Nafiz Koçak). Alanya: Hür Ofset, ss. 96-125.
- Aytaç, Bedrettin. (1994). *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ayverdi, İlhan. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bulut, Serdar. (2020). “Alanya (Antalya) Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkıları.” *The Journal of Academic Social Science*, Y. 8, S.111, ss.117-144.
- Demir, Nurettin. (1995). “Alanya Ağızlarında Şimdi’nin Varyantları.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C.43, S.1995, ss.99-114.
- Demir, Nurettin. (1999). “Alanya Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekinin Varyantları” *İlmi Araştırmalar*, C.7.
- Demir, Nurettin. (2002). “Ağız Terimi Üzerine.” *Türk Bilig*, C.4, ss. 105-116.
- Erdem, Sargon. (1992). “Buhur”. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, C.6, 383-384.
- Düzgün, Osman. (2020). *Türkçe-Arapça / Arapça-Türkçe Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıhamdioğlu, Tevfik. (1985). “Alanya Folkloru Araştırmaları (Dualar, Beddualar, Atasözleri).” *Alanya Folkloru*, 3(3), ss. 1-125.
- Hacıhamdioğlu, Tevfik. (2009). *Alanya Ağzından Esintiler (Sözcükler-Deyimler-Dualar-Atasözleri)*. Alanya: Alanya Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları-V.
- Hacıhamdioğlu, Tevfik. (2014). “Sözcükler-8.” *ALÂİYE*, S.8, ss.14
- Hacıhamdioğlu, Tevfik. (2016). “Alanya Ağzında Kullanılan Atasözleri Özlü Sözler II.” *ALÂİYE*, S.16-17, ss.11-12.
- İnanç, Yunus. (2022). “Karaman ve Konya Ağızlarındaki Arapça Kökenli Olduğu Düşünülen Bazı Fiiller.” *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), ss. 362-372.
- İnanç, Yunus. (2023). “Karaman ve Konya Yörelerindeki Arapça Kökenli Olduğu Düşünülen Bazı İsimler”, *Kilitbahir*, S.22, ss. 46-72.
- İşler, Emrullah. (1997). *Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- İşler, Emrullah ve Özay, İbrahim. (2011). *Türkçe – Arapça Kapsamlı Sözlük*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Kaba, Oğuzhan. (2019). *Alanya Yöresi Söz Varlığı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karslı, İlyas. (2013). *Yeni Sözlük: Arapça – Türkçe*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. (1946). *Alanya*. İstanbul: Ayaydın Basımevi.
- Küçükballı, Fatih Numan. (2023). “Alanya Yöresi Ağızlarında Kullanılan Deyimlerde Saklı Kalmış Kelimeler”. *Karadeniz Araştırmaları*, XX/77, ss. 259-277.
- Mutçalı, Serdar. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık.

- Öz, Süleyman Soysal. (2016). *Aliefendi Uşağı Yörükçe*. Konya: Aybil Yayınları.
- Özgür, Can. (2004). “Alanya Ağzı Üzerine Tespitler.” 9. *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri* (1999). (Ed. Faruk Nafiz Koçak). Alanya: Hür Ofset, ss. 407-418.
- Sarı, Mevlüt. (2023). *el – Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: Bahar Yayınları Ltd. Şti.
- Sapan, Süheyl. (2005). *Mu‘cemu’l-Elfâz el-‘Arabiyye fi’l-Luğati’t-Turkiyye*. Riyad: Cami‘atu’l-İmâm Muhammed b. Su‘ûd el-İslâmiyye
- Türkçe Sözlük*. (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünalın, Özlem (2023). “Alanya Yörüklerinde Nazara Dair İnanışlar ve Buna Bağlı Uygulamalar.” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 12(1), ss. 137-155,
- Yılmaz, Nurullah. (2019). “Erzurum Ağzında Kullanılan Bazı Arapça Kelimeler.” *Doğu Esintileri* (11), 245-255.

BÖLÜM 2

İLYÂS FERKÛH'UN EL-HALÂS ADLI
KISA ÖYKÜSÜ

Muhammet Bilal TOLAN

Giriş

Sadece bir millete veya kültüre aidiyeti söz konusu olmayan edebiyat, insanlığın ortak değeridir. İnsanoğlu tarihin her döneminde duygu ve düşüncelerini, acılarını ve sevinçlerini gerek yaşadığı çağdaki muhataplarına gerekse gelecek nesillere aktarmada, edebiyatın eşsiz gücünden faydalanmıştır. Bu itibarla tarih boyunca nazım ve nesir türlerinde sayısız edebi malzeme insanoğlunun istifadesine ve beğenisine sunulmuştur. Bu edebi türlerden biri de Arap edebiyatında daha çok “el-kıssa, el-kıssatu’l-kasîra” terimleriyle karşılan öyküdür.

Klasik Arap edebiyatı tarihine bakıldığında hikâye yönünden azımsanmayacak derecede malzeme olduğu görülür. Örneğin *Kelîle ve Dimne*, *Elf Leyle ve Leyle*, *Kıssâtu Antera*, *Sîretu Seyf ibn Zîyezzen*, *Nevâdiru Cuha* vb. hikayelerin, makâme türü eserlerin, Kur’an kıssalarının ve yine edebiyat ve tarih kitaplarında yer alan irili ufaklı birçok hikâyenin varlığı, eski çağlardan itibaren Arap edebiyatında öyküleyici anlatımın şiir kadar olmasa da benimsendiğini ve sevildiğini göstermektedir (Makdisî, 2000: 496).

Edebiyat çevrelerinde modern öyküyü Arap edebiyatında bahsi geçen hikayelerin bir tür gelişmiş ve olgunlaşmış hali olarak görenlerin yanı sıra onun geçmişteki izlerini inkâr etmemekle birlikte, Batıyla münasebetin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni bir sanat dalı olduğunu, dolayısıyla Batı menşeli olduğunu savunanlar olmuştur. Konuyla ilgili birtakım görüşleri, farklı edebiyatlardan ve eleştirmenlerden de örnekler vererek ele alan Hüseyin Cuma, modern Arap öykü sanatının ortaya çıkış probleminin çözümünün önemine dikkat çekerek modern Arap edebiyatı araştırmacılarının bu konuda dayanak olarak bir takım somut sonuçlara ulaşmalarının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu itibarla o, “*ciddi araştırmacıların ve bilim adamlarının on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında Arap dünyasında ortaya çıkan çeşitli edebi türler konusunda kapsamlı araştırmalar yapmaları ve bu türlerin klasik edebiyat mirasıyla irtibatının boyutunu ortaya koymaları gerektiğini*” (Cum’a, 2004: 38) düşünmekte ve ancak bu işlemten sonra Batıdan çeviriler yoluyla gelen akımların karışımından bahsetmenin mümkün olduğunu belirtmektedir.

Arap edebiyatı bağlamında roman, öykü, makale, deneme gibi nesir türlerinin doğuşu ve teşekkülünün Batıdan ne oranda etkilendiği meselesi bu alanda yapılacak müstakil çalışmalara bırakılacak olursa burada özellikle vurgulanması gereken ve daha belirgin olan husus Batı dillerinden yapılan tercümelerin Arap öykü edebiyatının gelişmesine ciddi katkılar sunduğudur.

Bilindiği üzere bugünkü anlamda ilk öyküleri Amerika’da Edgar Allen Poe (1809-1849), Rusya’da ise Nikolay Gogol (1809-1852) kaleme almıştır. Bu iki yazarın akabinde Fransız yazar Guy de Maupassant (1850-1893) ve Rus yazar Anton Çehov (1860-1904) gibi ünlü isimler gelmektedir. İlk dönem modern Arap edebiyatı daha çok Fransa’dan etkilendiği için bu yazarlardan özellikle Maupassant’ın ayrı bir önemi söz konusudur. Bunlar ve daha birçok yazarın öykü örneklerinin Arapçaya yapılan tercümeleri yaygınlaşınca, edebiyatçıların ve okuyucuların bu türe ilgisi artmaya başlamıştır. Bir süre sonra öykü tekniğine vakıf olan Arap yazarlar bu türde müstakil örnekler vermeye başlamış, buna paralel olarak okur sayısı da gün geçtikçe artmıştır (Necm, 1952: 79).

Arap dünyasında öykü alanında kaleme alınan ilk özgün eserler, yirminci yüzyılın hemen başından itibaren görülmeye başlamıştır. Başlarda Lübnan, Mısır, Suriye ve Irak gibi Batıyla münasebeti erken dönemde yaşayan ülkelerde görülen bu tür, sonraki yıllarda diğer Arap ülkelerine yayılmıştır. Muhammed Teymûr (1892-1921), Mustafa Lütfî el-Menfalûtî (1876-1924), Cibran Halîl Cibrân (1883-1931), Halîl Mutrân (1869-1949), Muhammed Hüseyin Heykel (1888-1956), Mihail Nuayme (1889-1988), Halîl Beydes (1874-1949), Necip

Mahfuz (1911-2006) gibi isimler öykünün Arap edebiyatında yerleşmesinde önemli pay sahibi olan öncü yazarlardandır.

Çalışmaya konu olan öykünün yazarının Ürdünlü olması hasebiyle Ürdün’de kısa öykünün tarihi gelişimi üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. Ürdün’de öykü, yukarıda sayılan Arap ülkelerinden sonra gelişme göstermiştir. Bu süreçte Halîl Beydes’in katkıları zikre değerdir. Beydes, Rusça’yı öğrenmek suretiyle Rus edebiyatıyla tanışan ilk kişilerden biridir. Yaptığı çevirilerle Arap okuyucuyu Rus yazarlarla tanıştırmıştır. Ayrıca o, yabancı eserlerin üslubunu tanıyıp benimsemenin Arap edebiyatının zenginliğini ve güzelliğini artıracaklarını ve Arap yazarların üslubunu, tecrübe ve sanatını geliştireceğini düşünmektedir. (Ubeydullah, 2001: 23) Bu türle ilgili olarak Beydes’in yanı sıra Mahmûd Seyfeddin el-Îrânî, Muhammed Subhî Ebû Ğanîme, Abdurrahman Yâĝî, Husnî Ferîz, Edîb Abbâsî gibi isimleri zikretmek mümkündür. Yazarların yanı sıra en-Nefâis, Savtu’l-ceyl, el-Kalemu’l-cedîd, el-Ufuku’l-cedîd gibi dergi ve gazeteler de yayınladıkları öykülerle Ürdün’de bu türün gelişimine katkı sunmuşlardır. Ürdün hikâyeciliği, etkilendiği akımlar bakımından değerlendirildiğinde ise 1950’li yıllardan sonra çıkan hikâye koleksiyonlarının hemen hepsinde o ya da bu şekilde toplumcu gerçekçiliğin etkilerinin sürdüğü görülmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda verilen eserler bir önceki döneme oranla daha zengin bir içerik ve sanatsal ustalıkla karşımıza çıkmaktadır. (Toruloğlu, 2019: 286)

Bu çalışmada Ürdün’ün önemli kısa öykü yazarlarından biri olan İlyâs Ferkûh’un on dört kısa öyküsünü topladığı Men Yehrusu’l-Bahr (Denizi Kim Sürüyor?) adlı öykü kitabının dokuzuncu öyküsü olan el-Halâs (Kurtuluş) adlı öykünün tahlili yapılacaktır. Bu itibarla öncelikle yazar İlyâs Ferkûh ve öykücülüğü hakkında kısa bilgi verildikten sonra adı geçen öykünün Türkçe çevirisine yer verilip metin tahlili yapılacaktır.

İlyâs Ferkûh ve Öykücülüğü

Tam adı İlyâs Corc Basîl Ferkûh olan Ürdünlü yazar 1948 yılında Ammân’da doğmuştur. Ammân ve Kudüs’teki farklı okullarda eğitim gördükten sonra Beyrut Arap Üniversitesinde felsefe ve psikoloji alanlarında lisans derecesi almıştır. Seksenli yılların ilk yarısında el-Mehd dergisinin yazı işlerinde görev almıştır. 1992 yılında Dâru Ezmine (Ezmine Yayınevi)’ni kurarak müdürlüğünü yürütmüştür. Ömrünün sonlarına kadar yazın hayatına devam eden yazar, 2020 Temmuz’unda Ürdün’ün başkenti Ammân’da vefat etmiştir.

Ferkûh kısa öykü, roman, hikâye, deneme, makale ve çeviri alanlarında önemli eserler kaleme alan başarılı bir yazardır. Kısa öyküleri ve romanları birçok prestijli ödüle layık görülmüştür. Ayrıca Ürdün’ün önemli tercümanları arasında yer almaktadır. Yazarın öykü koleksiyonlarından bazıları şunlardır: es-Saf ‘atu (Tokat-1978), Tuyûru Ammân tuhalliku munhafida (Ammân’ın Kuşları Alçak Uçar-1981), İhdâ ve ‘işrûne talka li’n-Nebiyy (Peygamber Adına Yirmi Bir Pare Top Atışı-1982), Men Yehrusu’l-Bahr (Denizi Kim Sürüyor?-1986), Esrâru sâati’r-reml (Kum Saatinin Esrarı-1991), el-Melâiketu fi’l-‘arâi (Melekler Açık Alanda-1997), Hukûlu’z-zilâl (Gölge Tarlaları-2002). Yazarın Kâmâtu’z-zebd (Köpüğün Boyu-1987), E‘midetu’l-ğubâr (Toz Sütunları-1996) ve Erdu Ulimbûs (Olimpos Diyarı-2007) ve Ğariku’l-merâya (Aynalarda Boğulan-2012) adıyla dört romanı (Ubeydullah, 2008:7) ayrıca tercümeleri ve edebi makaleleri de bulunmaktadır. (Ekinci, 2021: 342)

1967 Haziran’ında gerçekleşen Arap-İsrail savaşı (Altı Gün Savaşları) ve bu savaşın ardından alınan yenilgi, Arap edebiyatında toplumcu gerçekçilik akımının önemli bir aşama katetmesini sağlamıştır. Yahudi istilasının Filistin halkı üzerinde bıraktığı psikolojik yıkımı toplumcu gerçekçilik ekseninde dile getiren en meşhur yazarlardan bir tanesi de İlyâs Ferkûh’tur. Felsefe ve psikoloji tahsili gören Ferkûh, eserlerinde Yahudi işgalinin artık yenilmekten yorgun düşmüş Arap aydını üzerindeki etkisini çarpıcı bir tasvir ile sunmaktadır.

Ürdün edebiyatına pek çok eser kazandırmış bir yayın evi olan Dâru'l-Ezmine'nin de sahibi olan yazarın hikâyelerindeki kahramanların çoğu, mücadele etmekten veyahut toplum gerçeğiyle yüzleşmekten kaçan aciz kişiler olarak betimlenmiştir. (Toruloğlu, 2019: 288, 289) Yazarın bizzat kendisi verdiği bir röportajında Haziran 1967 (Altı Gün Savaşı) yenilgisinin yazılarının şekillenmesi üzerinde ciddi bir etkisinin olduğunu itiraf etmiştir. (el-Arabiyyu'l-cedîd, 2025) İlyâs Ferkûh, Ğalib Halesa gibi yazarlar Ürdün ve komşu Arap ülkelerindeki siyasi çalkantıları, hükümetlerin yaptırımlarını, halkın özgürlüklerinin nasıl kısıtlandığını kendi tecrübeleri üzerinden başarılı bir şekilde okurlara aktarmışlardır (Işık, 2017: 140).

Ferkûh eserlerini büyük bir titizlikle yazmaya gayret etmiştir. Zira o, “yazar” unvanına dair çekincelerini dile getirmekte, bu kelimenin özü itibarıyla büyük ve bu unvanı kullananlara yüklediği sorumluluk açısından da ağır bir kelime olduğunu belirtmektedir. Bu sebeptendir ki ilk öykülerini yayımlamayı otuzlu yaşlarına kadar ertelemiştir. (el-Arabiyyu'l-cedîd, 2025)

Ferkûh'un felsefe ve psikoloji eğitimi alması, onun tam da modern öyküyü klasik hikâyeden ayıran özelliklerden birinde usta olmasını ve bu tecrübesini eserlerinde ustalıkla kullanmasını sağlamıştır.

Aşağıda tahlilini yapacağımız öyküsünde yazarın malzemesi modern çağda yaşam mücadelesi vermeye çalışan günümüz insanıdır. Yazar bu öyküsünde çağın getirdiği sosyal realiteleri yaşlı bir bireyin maruz kaldığı bir durum üzerinden aksettirmeye çalışmaktadır. Yaşlı bir adamın pasaport alma sürecinde yaşadığı fiziksel, ruhsal ve toplumsal sıkışmasını anlatırken, bireysel kurtuluş arayışı ile iyi işlemeyen bir bürokrasinin çilesini güçlü bir dilsel yapı üzerinden işler.

El-Halâs (Kurtuluş) Adlı Öykünün Çevirisi

Kurtuluş

Kapının açılma kuvvetiyle bir çiğ damlası kapının teneke yüzeyinden süzülüp parmaklarının arasına dağıldı; eli hafifçe nemlendi. Sokağı arkasında bırakıp yaz sabahının saydamlığıyla boğulmuş gökyüzüne yorgun bir bakış attı. İşte şimdi erkenci. İşte böylece o. Tam vaktinde. Kurtuluşa giden yola paralel olduğunu zannettiği istikamete doğru yürüdü.

Yolculuğa çıkacaktı.

Ondan bir mektup aldığı anda gözünden bir damla yaş süzölmüştü. Gözyaşları kolay kolay akmazdı ama mektubu gönderen, kendisinden yanına gelmesini, bir nevi sokağın, günlük kargaşanın ve son kuru ekmeğin son kuruşuna kadar titizlikle yapılan hesabın dışına/ötesine doğru yolculuğa çıkmasını isteyen kızındı.

Geniş asfaltın üzerinde durdu.

Seyahat edeceği şehir sanki daha yakın olmuştu.

Bu sabahki yürüyüşü daha kolay görünüyordu. Yolculuğuna, onu gençliğine götüren bir sevinçle başladı. Bu sevinç, birkaç dakikalığına da olsa ona yaşlı olduğunu unutturdu; damarlarına taze kan aktı. Sokaklar, binalar ve karşılaştığı yüzler daha hızlı bir şekilde arkasında kalmaya başladı.

Bugün kesinlikle sıranın en önünde olacaktı. Kıyafetlerinin altındaki yumuşak teninden yoğun bir ter süzölüyordu. Ara sokağın başını gördü. Yolu yarılacağına gözleri sıranın sonuna ilişti. Bekleyenlerden oluşan uzun bir kuyruk vardı. Bu sefer de ilk gelen olamadı! Yaşlılığının son izleriyle bitkin bir halde iç çekti ve son adamın arkasındaki yerini aldı.

Neden insan büyüdükçe dilekleri tek bir eliyle tutabileceği kadar azalır? Ve neden evren bitkin bir bakış karşısında bulanıklaşınca, dilekler absürtlüğe daha yakın bir hayale dönüşür?

Yaşlı adam kendine bu soruyu sormadı. Bunun yerine, kuyrukta bir adım öne doğru kıınıldarken, iradesi dışında herkesin kafasında yayılan kadim bir bilgeliğe boyun eğdi. Kalabalıktan dolayı gömleğinin sadece temiz yakası görülebilen biri ona dönerek “*Güven Allah’a hacı! O, sabredenlerle beraberdir*” dedi.

Böylece yaşlı adam biraz olsun rahatladı ve cübbesinin iç cebinden kağıtlarını çıkardı. Sırada bekleyenlerin yaptığı gibi kağıtları tek tek inceledi, sonra sadece kendi yaşındaki birinin yapabileceği gibi dikkatlice yerine koydu. Yaşlı adam okuma bilmiyordu; bu yaptığı sadece emin olma ve titizlik meselesiydi. Tam tamına beş adet kâğıt vardı. Uzun süren yorgunluk ve sürünmenin ardından doğal olarak sayısını ezberlemişti. Zira üç gündür sürünüyor. Önce buraya. Sonra şehir merkezindeki çarşıya. Sonra tekrar ara sokağa girip muhtarın elini leylak renkli banknotlarla ıslatmaya. Zira mühür ancak böyle basılıyordu. Tekrar çarşıya, sonra diğer tasdik için dağa. Ve burada tekrar baştan.

Kuyruk uzamış ve bazı yerlerde adeta patlak vermişti. Elinde copuyla bir polis memuru kasılarak yanından geçti. “*Âsi olanlara âsa... Hey genç!..*” Yaşlı adam düşündü, kasılarak yürüyen sabah horozundan gözlerini kaçırarak.

Kuyrukta, tüm çalışanların bürodaki bariyerin arkasında nizami düzene girdiği fısıltısı yankılandı. Yıpranmış sinir sistemi, yaşlı adamı teyakkuza geçirdi. “*Öyleyse kapıyı yakında açacaklar!*” Tedirginliği yoğunlaştı ve mesanesine bir ağrı saplandı. Allah’a sığındı ve umudundan bir yudum alarak “*Şimdi değil!*” dedi. Sonra tam emin olmak için tekrar gerekli evrakları kontrole koyuldu. Teyit için... Tamlar!

Beş evraktı. Yaşlı adam uzun süren yorgunluk ve sürünmenin ardından doğal olarak ezberlemişti.

Yaş belgesi -tam olarak kaç olduğunu unutmuştu-

Dört vesikalık fotoğraf -caddedeki fotokopi makinesinin altında bulunan kovadaki sudan dolayı hala nemlilerdi-

Orduda genel seferberlikten muafiyet belgesi -geriye zaten çok bir ömrü ve sağlığı kalmadı-

İki sıra posta puluyla süslenmiş, pasaport talebi için gerekli tüm bilgileri içeren başvuru formu -kurtuluşa erene kadar sağlam bir yerde! -

Derken kuyruktaki kalabalıkta itişmeler oldu. Bu kuyrukta mesanesi sancı yapan, bu yüzden yıpranmış sinirleri ah vah eden yaşlı bir adam duruyordu. Çocuğun biri ona çarpınca sendeledi. Uzun boylu bir kadın ayağına bastı, adam inledi ama umursamadı. İri yarı bir adam onu itti, neredeyse yere kapaklanıyordu.

“*Bu şekildeyken değil! Burada değil!*” Yaşlı adam niyazda bulundu ve ayağa kalkmak için her şeyi göze aldı: “*Rabbim bana Resûl’ünün şehrine ulaşacak gücü versin.*” Tozlu cübbesi ve titrek yürüyüşüyle yaşlı adam uzun kuyruktan pasaport bürosunun içine giren son kişiydi.

Yaşlı adam bugünün mahşer günü olduğunu bilmiyordu. Açılan bu kapının, tıkış tıkış olmuş tüm bu insanlara açıldığını...

Bu sabah kendisiyle beraber uyanan “güven”i kaybetmeye başladı. Uzun bariyerin önünde birkaç metrelik alanı kaplayan yeni kuyruklar oluştu. Sıkışık kuyruklar birbirine çarpıyor, bu yüzden anlaşılmaz bağrışmalar yükseliyordu. Kadınlar böyle bir sabah vaktinde

erkeklerin kendilerine değmesinin ayıp olduğunu belirtiyorlardı. “Eûzu billah!” Yaşlı adam şaşkına dönmüştü. Fakat, nereden başlamalıydı?.. Şu kuyruk kısa. Ona dâhil oldu. Dakikalar geçti. On beş dakika. Kuyruk uzadı ve büyüdü. Öndeki adam -bariyerin önündeki- yerini terk etmiyordu! Kalabalık önden ve arkadan onu sağa yalpalatıyordu.

Yaşlı adamın elbisesinin altındaki yumuşak teninden terler akıyordu. Vücutların keskin kokuları önce birbirine karışıyor sonra adamın ciğerlerinde yoğunlaşıyordu. Sabretmeye ve hayallere dalmaya devam etti. Peygamber’in şehrine varacaktı. Bu Allah’ın kendisine ihsanda bulunduğu bir nimetiydi. Sokağının dışına ilk çıkışı rahmete, Peygamber’in tertemiz diyarına, Mekke’ye olacaktı. “Mekke, sana geliyorum. Yorgunluğumun son hallerini senin taşlarının üzerine bırakacağım. Kızım dünyadaki en vefalı kişi. Peygamber’in kabrini ziyaret etme sözü verdi bana. İşte şimdi verdiği sözü yerine getiriyor: “Baba, pasaport işlemlerini tamamlaman gerekiyor. Sonra sana giriş vizesini çıkaracağız...”

Yaşlı adam rüyasından uyandı. Belki kalabalıktan birinin savurduğu bir beddua yüzünden, belki vücutların sıkıştırmasından bezdiği için, belki de mesanesindeki dayanılmaz sızı uyanmasını sağlamıştı. “Şimdi senin zamanın değil!” diye itiraz etti yaşlı adam ruhunun derinliklerinde. Aynı ruhun derinliklerinde, kendini tutmaya çalışmanın bir faydasının olmadığını da biliyordu. Dakikalarca duruyor. Sonra dakikalar. Sonra saatin bir kısmı kadar. Kendisinden bir şey akıyor. Mesanesindeki yanma adama acı veriyor, onu yay gibi büküyordu. Alnını tuvalet duvarına yaslar gibi yapıyordu... İnliyordu. Hiç faydası yok. Hiç. Kahrolası prostat yaşlı adamın adeta canını çıkarıyordu.

Fakat, kendini tutması lazım. Fakat, bu kadar zaman bekledikten sonra sıradaki yerini nasıl bırakabilir? Yaşlı adam vazgeçmedi. Dakikalar zayıf ince boynuna dolanan yılanlar gibi akıp geçti. “Kurtuluşa giden yol sabır deneyiminden geçer, ey insanoğlu.” diye mırıldandı yaşlı adam.

Aniden, mesanesinden ayak parmaklarına kadar keskin, bıçak saplanır gibi bir acı saplandı. Yaşlı adamın bedeni titriyordu. Utangaç bir şekilde, mücadelesine yenik düşmüş bir ses tonuyla: “Tuvalet nerede? Hey genç! Tuvalet nerede?” Gözleri, acıdan başlayıp başına kadar yükselen öncü bir gözyaşıyla parladı ve artık dayanamadı.

Yaşlı adam geri döndüğünde bacaklarının arasında cehennem kuru gibi bir acıyla kıvranıyordu. Sırtı kamburlaşmış bir şekilde geri dönmüştü; sıradaki yerine, tanımadığı yüzlere bakıyordu. Onlara doğru sürünerek ilerledi. Biraz önce terk etmek zorunda kaldığı kendi sırasını aradı. Dört gün boyunca sürünüp yorulduktan sonra zor bela elde ettiği, hakkı olan sırayı. “Bu sıra benim” dedi yaşlı adam. Sıradaki duydu ama kabul etmedi: “Utan be adam! Sen ihtiyarın tekisin, başkalarının sırasını gasp etmek mi istiyorsun?”

Nasıl cevap vereceği hakkında şaşıtı kaldı. Bu kısa boylu adama ne demeliydi? Muhtarın imza atması için ne kadar yorulduğunu mu anlatmalıydı? Orduya faydası olmayacak kadar yaşlı biri olduğunu ispatlamak için karşı dağa tırmandığından mı bahsetmeliydi? Yoksa Resulullah’ın kabri etrafında birlikte dolaşmak için kendisini bekleyen kızcağızdan mı? Peki ya son kuruşun ve kuru ekmek lokmasının ötesine yolculuğa ne demeli? Yolculuk be adam! Sadece pasaportla yapılabilen bir yolculuk. İşte tüm gerekli belgelerim elimde. Yavrum sıramı bana geri ver. Benim sıram! Benim hakkım!

Yaşlı adam cesaretini topladı ve adamın omuzuna dokundu. Adam sanki akrep sokmuş gibi kendini geri çekti. Yaşlı adamın yüzüne baktı ve yüksek sesle çemkirdi: “Ne istiyorsun? Hem inatçının tekisin hem de beni rahatsız ediyorsun.” Fakat, fakat yaşlı adam bacaklarının arasındaki kora ayıldı, gittikçe yakıyordu. Kısa adamın önünde iki büküm oldu ve yakındığı bölgeyi işaret ederek:

- “Sebebi bu oğlum. Bu lanet sızı!” diyebildi.

- “Nee! Hem yaşlı hem de abuk sabuk konuşuyor!”

Kısa adam bağıırıyordu. Alandakilerin gözleri ağır bir ağ gibi yaşlı adamın üzerine çökmüştü. Öyle bir ağ ki altında gücü tükenmiş ve teslim olmuş, artık hiçbir şeyi kanıtlayamayan; artık hiçbir şeyi inkâr etmekle ilgilenmeyen bir av gibi kalakalmıştı. Sadece gittikçe artan bu yangın. Bu cehennemvâri yangını nasıl söndürebilirdi? Gerekli belgeler artık çok da umurunda değildi. Belge işini sonraya bıraktı, onları cübbesinin iç cebine tıktırdı. Yakıcı iğne darbelerinin ritmiyle dans eden biri gibi sendeleyerek ağır ağır ilerliyordu.

Kendi pasaportlarının derdine düşen insanların gözleri, yavaş yavaş ondan uzaklaşmaya başladı. Onların birkaç saniyelik vakitlerini çalan adamın biriydi bu sadece. Geçti gitti, tıpkı caddede tesadüfen önlerinde gerçekleşmiş bir ölüm gibi. Biraz şaşkınlık. Sonra günlük rutinlere geri dönüş. Bir anlık tefekkür. Sonra daha önemli bir yolculuğa çıkış.

Gözler onu dans ederek alandan çıkmaya terk ededurdu. Polis kapının yanında isteksizce ve kayıtsızca onu yokluyordu. Caddeye vardığında bir an yardım çağırmaya hazırlanmış gibi doğruldu. Sonra ağır bir gölge gibi sürünmeye devam etti. (Ferkûh, 1986: 93-99)

El-Halâs (Kurtuluş) Adlı Öykünün Tahlili

1. Öykünün Kimliği

İlyâs Ferkûh’un el-Halâs (Kurtuluş) adlı bu öyküsü onun on dört kısa öyküden oluşan *Men Yehrusu’l-Bahr (Denizi Kim Sürüyor?)* adını verdiği öykü koleksiyonundaki öykülerden biridir. Yazar koleksiyona ilk öyküsünün adı olan *Men Yehrusu’l-Bahr* adını koymayı uygun görmüştür. Eser 1986 yılında Daru Menârârat tarafından Ammân’da basılmıştır. Eserde yazarın 1981 ile 1985 yılları arasında yazdığı öykülere yer verilmiştir. Koleksiyonda yer alan öyküler sırasıyla şunlardır: *Men yehrusu’l-bahr* (Denizi Kim Sürüyor?) Nevâfiz ‘ala bahri’l-ğarîb (Tuhaf Denizdeki Pencere), Nuktetu ‘ubûr (Geçiş Noktası), Mehattâtu’r-reculi ve’l-mer’eti (Erkek ve Kadın İstasyonları), el-Cidâru’l-ahîr (Son Duvar), el-Mâu (Su), Teşkîl (Oluşum), Âhiru’n-nehâr (Günün Sonu), el-Halâs (Kurtuluş), ‘Alâka (İlişki), Kable en ye’tiye’z-zubâb (Sinekler Gelmeden Önce), ed-Duma ve’l-melâike (Bebekler ve Melekler), Kelbun Hâmidun (Sadık Köpek), Cennetu misbâh (Işık Cenneti). Yazar bu öykülerden tahlilini yaptığımız el-Halâs öyküsünün altına yazım tarihi olarak Şubat 1982 Ammân kaydı konmuştur.

2. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Öyküde hâkim bakış açısı kullanılmış olup yazar bir anlatıcı olarak olayları üçüncü tekil şahıs olarak anlatmaktadır. Anlatıcı zaman zaman iç monologlara başvurmak suretiyle kendini yaşlı adamın kılığında gösterir. Bu yöntem sayesinde okur, başkahraman olan yaşlı adamın hem dış dünyadaki durumuna hem de iç dünyasına ve sancılara eş zamanlı tanık olur. Buna göre anlatıcının kahramana mesafesi yer yer daralıp genişlemektedir. Dış gözlemleri anlatırken nesnel, yaşlı adamın acısını ve mağduriyetini anlatırken öznel ve duygu yüklüdür. Olaylar çoğunlukla yaşlı adamın duygu, düşünce ve algıları üzerinden sunulur. Bu tercih, okur ile karakter arasında empati köprüsü kurar.

3. Olay Örgüsü

Yaşlı bir adamın hayatından, günün bir kısmını kapsayan kesiti giriş, gelişme ve sonuç bölümleri oluşturularak sunulmuştur. Yaşlı adam sabah erken bir vakitte pasaport işlemlerini yapmak için hazırlanır ve yola koyulur. Zira kızı gönderdiği mektupta kendisini Mekke’ye davet etmektedir. Pasaport alıp yola çıkarak hem içinde bulunduğu maddi ve manevi sıkıntıdan

kurtulacak hem sevdiği kızını ve hem de sevgili Peygamberinin diyarını ziyaret edip hasret giderecektir. Bunun için adam öncelikle ilgili belgeleri tamamlamak için gayret sarfeder. Ardından bu belgelerle pasaport başvurusu için kuyruğa girer.

Kuyruğun kalabalığı, itişip kakışmalar ve bağrıışmaların yanı sıra yaşlı adamı muztarip eden bir diğer husus prostat hastalığıdır. Kuyrukta sırasını beklerken mesanesinde sancılar başlar. Tuvalet ihtiyacına rağmen dayanmaya çalışarak nice zorlukları aşıp girdiği bu sırayı öyle kolay bırakmaz istemez. Ne var ki acıları artık dayanılmaz bir hal alınca lavaboya gitmek için sırasını terk etmek zorunda kalır. Geri döndüğünde sırasını kapmışlardır. Eski sırasına geçmek istediğinde sıradaki adamın kaba çıkışlarına maruz kalır. Ağrılarına neden olan bölgeyi gösterdiğinde ise yanlış anlaşılaraq aşağılanır, suçlanır ve dışlanır. Böylece işlemlerini yapamadan, mesanesindeki acıyla çaresiz ve sabahki umudunu ve neşesini kaybetmiş bir şekilde evinin yolunu tutar.

Genel olarak bakıldığında olay örgüsü bir yükselen gerilim üzerine kuruludur: Bunlar sırasıyla umut, neşe, yorgunluk, endişe, idrar sancısı, sancının artması, sırasının kapılması, aşağılanma, ruhsal çöküş, çaresizce geri dönüş.

4. Karakterler

Öyküdeki karakterlerin isimleri tıpkı “Denizi Kim Sürüyor” hikayesinde olduğu gibi zikredilmemiştir.

Başkahraman: Yazarın başkahramanı yaşlı ve prostat hastalığı olan bir adamdır. Yaşlı kahraman tercihine yazarın “Günün sonu” öyküsünde de rastlanmaktadır. Öyküde yazarın başkahramanı modern bireyin parçalanmış kimliğini temsil etmektedir. Fiziksel ve toplumsal baskı altında ezilmektedir. Fiziksel olarak yorgun, yaşlı ve hastalıklıdır; özellikle prostat hastalığı öyküde belirleyici bir unsurdur. Ayrıca maddi olarak kıt kanaat geçinmektedir. Karakterin psikolojik yönü güçlüdür; inançlı, sabırlı, umutlu fakat kırılığandır. Kızına ve Peygamberin diyarı olan Mekke’ye büyük özlem duymaktadır. Sosyal olarak görünmezdir; kalabalık tarafından dikkate alınmaz, dışlanır.

Kısa Adam: Toplumun saygısız, merhametsiz, bencil ve saldırgan tarafını temsil eder. Yaşlı adamın çaresizliğini umursamaz, her halinden acı çektiği anlaşılabilirdiği halde bu durumu görmezden gelir, söylediklerini kale almayarak bir an önce yakasından düşmesi için uğraşır.

Polis memuru: Otoritenin soğuk ve mekanik yüzüdür. Görevini sadece dışsal bir disiplin anlayışıyla yerine getirir; insani bir temas yoktur. Kibirlidir. Elinde copuyla, otoritenin kendisine verdiği gücün özgüveniyle, huzur vermesi gereken insanlara korku vermektedir.

Kuyrukta bekleyenler: Öykünün kolektif karakterleridirler. Toplumun duyarsızlığını, kişisel dertlerin başkaları için önem taşımadığını göstermektedirler.

Temiz yakalı adam: Tüm karamsarlığa rağmen toplumun içindeki az sayıda da olsa düzgün ve aklı selim insanları simgelemektedir.

Yaşlı adamın kızı: Yaşlı adamı pasaport almaya iten mektubu gönderen kişidir. Gurbette yaşamaktadır. Gönderdiği mektupta yaşlı babasını kendi yanına çağırarak ve ona Mekke’yi birlikte ziyaret etme sözü vermektedir. Öyküde, okuma yazma dahi bilmeyen yaşlı babasının pasaport işlemlerine yardımcı olmak için kendisinin neden gelmediğiyle ilgili bir bilgi verilmemektedir. “Acaba onun da mı imkanları sınırlıdır? Babasının bu işlemleri kolayca yapabileceğini mi düşünmektedir?” gibi soruların cevabı öyküde yoktur.

5. Zaman

Öykü bir yaz sabahı vaktinde, devlet kurumlarında mesainin başlamasından önceki bir zaman diliminde başlayıp aynı gün akşam olmadan bitmektedir. Yaşlı adamın daha önceki günlerde işlerini yetiştirememesinden dolayı bugün daha erken kalkıp yola koyulması ve vaktinde bitirme ümidi okuyucuyu zamanın/dakikaların içine çekmektedir. Gerçek zamanın dışında eserde ruhsal zamandan da bahsetmek mümkündür. Birkaç pasajda adamın Mekke'ye yolculuğunun hayal görüntüleriyle gelecek zamana sıçrama yapılır. Zaman çoğunlukla yavaş akmakta, adeta yaşlı adamın beden temposunu taklit etmektedir. Bekleme süreleri ve ağrının artışı, zamanı psikolojik olarak uzatmaktadır.

6. Mekân

Öyküdeki mekanlar sırasıyla adı verilmeyen bir şehirde bulunan ev, sokak, çarşı ve pasaport bürosudur. Anlatıcının geriye dönüş tekniğiyle aktardığı pasajlarda yaşlı adamın daha önce gerekli belgeleri toplamak için uğradığı bazı mekanlar da belirtilmektedir. Muhtarın bürosu ve askerliğe elverişli olmadığını ispatlamak için kendisinden tırmanması istenen dağ gibi. Öyküde içinde bulunduğu mekânı terk edip sevdiği iki kişinin, yani Peygamberinin ve kızının yaşadığı mekân olan Mekke'ye varma umudu başkahramanın esas gayesi olarak kurgulanmıştır. Dolayısıyla okuyucu da kahramanın içine sıkışıp kaldığı mevcut mekânından kurtulma çabasında onunla birlikte beraberdir.

7. Anlatım Tekniği

Öyküde birden fazla anlatım tekniğine rastlamak mümkündür. Bu teknikler sayesinde öykünün ritmi çeşitlenmektedir. Öncelikle yazar üçüncü kişi olarak, anlatma tekniğiyle olayları aktarmaktadır:

“Böylece yaşlı adam biraz olsun rahatladı ve cübbesinin iç cebinden kağıtlarını çıkardı. Sırada bekleyenlerin yaptığı gibi kağıtları tek tek inceledi, sonra sadece kendi yaşındaki birinin yapabileceği gibi dikkatlice yerine koydu. Yaşlı adam okuma bilmiyordu; bu yaptığı sadece emin olma ve titizlik meselesiydi. Tam tamına beş adet kâğıt vardı. Uzun süren yorgunluk ve sürünmenin ardından doğal olarak sayısını ezberlemişti. Zira üç gündür sürünüyor.” (Ferkûh, 1986: 94).

İtibari dünya olgusu, kahramanların ve olayların belli bir mekanla ilişkilendirilmesi, tasvir tarzı anlatımı zorunlu kılar (Çetişli, 2004: 100). Yazar bir anlatıyı daha çarpıcı kılmak, okuyucuyu eserinin atmosferine çekmek için tasvire başvurur. Buna göre öyküde kuyruk, sokaklar, kalabalık, kokular ve fiziksel acı kısa ama etkili bir biçimde betimleme tekniği ile sunulmuştur:

“Yaşlı adamın elbisesinin altındaki yumuşak teninden terler akıyordu. Vücutların keskin kokuları önce birbirine karışıyor sonra adamın ciğerlerinde yoğunlaşıyordu.” (Ferkûh, 1986: 96).

“Alandakilerin gözleri ağır bir ağ gibi yaşlı adamın üzerine çökmüştü. Öyle bir ağ ki altında gücü tükenmiş ve teslim olmuş, artık hiçbir şeyi kanıtlayamayan; artık hiçbir şeyi inkâr etmekle ilgilenmeyen bir av gibi kalakalmıştı. Sadece gittikçe artan bu yangın. Bu cehennemvâri yangını nasıl söndürebilirdi?” (Ferkûh, 1986: 98).

Öyküde yer yer iç diyalog ve iç monologlar yer almaktadır. Örneğin aşağıdaki örnekte yaşlı adamın, sırasını kapamamasıyla diyalog kurarken aynı zamanda iç diyaloguna yer verilmiştir: *“Nasıl cevap vereceği hususunda şaşıtı kaldı. Bu kısa boylu adama ne demeliydi? Muhtarın imza atması için ne kadar yorulduğunu mu anlatmalıydı? Orduya faydası olmayacak kadar yaşlı biri olduğunu ispat için onu karşı dağa tırmandırdıklarından mı bahsetmeliydi? Yoksa Resulullah'ın kabri etrafında birlikte dolaşmak için kendisini bekleyen kızcağızdan mı?*

Peki ya son kuruşun ve kuru ekmek lokmasının ötesine yolculuğa ne demeli? Yolculuk be adam! Sadece pasaportla yapılabilen bir yolculuk. İşte tüm gerekli belgelerim elimde. Yavrum sıramı bana geri ver. Benim sıram. Benim hakkım...” (Ferkûh, 1986: 97).

Geriye dönüş tekniği okuyucuya olayların arka planını açıklamada yardımcı olur (Tekin, 2010: 263). Bu öyküde yazar geriye dönüş tekniğiyle okuyucunun zihninde olayın akışıyla ilgili eksik olan kısımları tamamlamaktadır:

“Ondan bir mektup aldığı anda gözünden bir damla yaş süzülüyordu. Gözyaşları kolay kolay akmazdı ama mektubu gönderen, kendisinden yanına gelmesini isteyen kızındı.” (Ferkûh, 1986: 93). Bu ifadelerden hareketle okuyucu yaşlı adamın bunca cefaya katlanarak neden pasaport almak istediğini anlamaktadır.

Diyalog tekniği açısından bakıldığında öyküdeki diyalogların kısa ve keskin olup asgari düzeyde kullanılmaya çalışıldığı görülmektedir:

“Yaşlı adamın yüzüne baktı ve yüksek sesle çemkirdi: “Ne istiyorsun? Sen inatçının tekisin ve beni rahatsız ediyorsun.” Fakat, fakat yaşlı adam bacaklarının arasındaki kora ayıldı, gittikçe yakıyordu. Kısa adamın önünde iki büklüm oldu ve yakındığı bölgeyi işaret ederek:

“Sebebi bu oğlum. Bu lanet sıztı!” diyebilirdi.

“Nee! Hem yaşlı hem de bunak!” (Ferkûh, 1986: 98).

8. Dil ve Üslup

Yazar diğer öykülerinde olduğu gibi fasih bir dil kullanmıştır. Yoğun betimlemeli, duyuşal (koku, ter, ağrı, dokunma) yer yer şiirsel, yer yer ise sert ve gerçekçi, bazen ironik bir yapıya sahiptir. Kısa ve etkili tasvirlerle karakteri okuyucuya tanıtmaya çalışmıştır. Tasvirlerin daha güçlü olması, betimlemeyi tam karşılayacak kelimeyi kullanma çabası nedeniyle bazen yaygın olarak kullanılmayan kelimelerden istifade edilmiştir. Cümleler zaman zaman kısa ve çarpıcı, zaman zaman da uzun ve iç içe geçmiş yapıdadır. Metafor ve imgeler sık kullanılır: Ağrı “ateş kuru”, vakit “boyna dolanan yılan”, gözler “ağ” metaforuyla tasvir edilir. Bu imgeler öykünün duygu yoğunluğunu artırmaktadır. Özellikle mesane ağrısının arttığı bölümlerde anlatıcı sesi neredeyse karakterin zihniyle birleşir ve beden dilinin dilsel bir yankısı hâline gelir.

9. Konu ve Tema

Konu, modern bireyin kendisiyle ve toplumla yaşadığı çatışmadır. Modern bireyin gündelik bir durum içinde yaşadığı psikolojik çözölmeyi merkezine alır. Olaylardan çok “durum” ağırlıklıdır ve klasik hikâyeye anlayışından farklı olarak dramatik düğümde ziyade ruhsal gerilim ön plandadır.

Öyküde tema, bireyin sistem karşısındaki çaresizliği, belirsizlik, sıkışmışlık, kurtuluş arayışı, yaşlılık ve beden sınırlılığı, toplumsal duyarsızlık ve yabancılaşma, sabır, inanç ve çile. Bu temalar birbiriyle güçlü ilişkiler kurarak öykünün atmosferini belirlemektedir.

10. Ana Fikir

Bireyin özellikle yaşlılık döneminde hem toplumsal hem bürokratik sistemler tarafından nasıl görünmez ve değersiz kılındığını; kutsal veya kişisel bir “kurtuluş” idealinin, beden, toplumun ve sistemin baskısı karşısında nasıl yenik düşebileceğini anlatmaktadır. Ana fikir şu şekilde özetlenebilir: “Kurtuluşa giden yol çoğu zaman dış engellerden değil, toplumun duyarsızlığından ve beden acımasız sınırlılıklarından dolayı kesintiye uğrar.”

Sonuç

Arap edebiyatı deyince akla her ne kadar şiir gelse de on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Arap edebiyatında özellikle nesir türlerinde sayısız eserler yazılmıştır. Bu türlerden birisi de öyküdür.

Ürdünlü yazar ve çevirmen İlyâs Ferkûh'un el-Halâs (Kurtuluş) adlı öyküsü, yaşlı bir adamın gurbette yaşayan kızından aldığı davet mektubu üzerine yolculuk yapabilmek için pasaport alma sürecinde yaşadığı fiziksel, psikolojik ve toplumsal zorlukları ele almaktadır.

Anlatı, dış gözlemler, tasvirler, iç diyalog ve monologlar aracılığıyla hem bireysel bir çöküş hikâyesine hem de toplumsal bir eleştiriye dönüşmektedir. "Kurtuluş" kavramı hem metaforik hem fiziksel anlamda anlaşılabilir. Yaşlı bir adamın tüm hayatını geçirdiği ve kıt kanaat geçinmeye çalıştığı sokağından kurtulup hem maddi özlemi olan kızına hem de kutsal özlemi olan Mekke'ye yolculuk umudu öykünün çıkış noktasını oluşturmaktadır. Öykünün merkezinde ise modern insanın varlığını sürdürme çabasının trajik boyutu ortaya konmaktadır. Bu bağlamda öykü, yalnızca bireysel bir hikâye sunmakla kalmaz; modern dünyanın insan psikolojisinde yarattığı derin yarılmayı da sergiler.

Öyküde gerçek ve ruhsal olmak üzere iki zamandan bahsetmek mümkündür. Gerçek zaman ağır, acı dolu, sürünerek ilerleyen bir ritme sahipken ruhsal zaman akıcı, hafif, umut vericidir. Bu karşıtlık metinde bir ritim yaratmakta ve okur da tıpkı yaşlı adam gibi, bir an umutlanıp bir an çökmektedir. Eserde gerçekçi ayrıntılarla alegorik ve varoluşsal bir atmosfer iç içe geçmiştir. Öykü, toplumsal eleştiri, içsel çatışma, kutsal yolculuk özlemi ve bedensel çaresizlik gibi temaları bütüncül biçimde işler.

Öykünün yazıldığı yıllarda İsrail tehdidi altında olan ülkede gerek özgürlükler noktasında gerekse yaşam koşullarında ciddi aksaklıklar söz konusu idi. Dolayısıyla öykünün yazıldığı yıllarda ülke nüfusunun da hayli az olduğu göz önünde bulundurulursa, pasaport bürosunun önünde her gün oluşan mahşeri kalabalık, ülkedeki iki durumdan birini zorunlu kılmaktadır. Birincisi ya bu insanlar bürokratik engellerden ve devlet kurumlarının hantal çalışmasından dolayı işlerini gününde bitiremedikleri için aylarca gelip gitmek zorunda kalmış, böylece yeni kişilerin eklenmesiyle gün geçtikçe kalabalıklar oluşmuştur. Ya da karmaşadan ve sıkıyönetim ortamından dolayı her gün yüzlerce kişiden oluşan kalabalık, bir an önce işlemlerini yapıp ülkeyi terk etmek istemektedir.

Bu öyküsünde yazar modern bürokrasinin acımasızlığına, toplumdaki merhamet eksikliğine, yaşlılığın değersizleştirilmesine güçlü bir eleştiri yöneltir. Yazarın okuyucusuna mesaj olarak ulaştırmayı amaçladığı sosyal eleştirilerden bazıları şunlardır:

1. Ülkesindeki devlet kurumlarının ağır ve hantal işlediği.
2. Muhtarlık gibi bazı meslek gruplarının görevi gereği inceleyip imzalamakla yükümlü oldukları belgeler için rüşvet aldığı.
3. Devletin toplumdaki öncelikli bireyler ile ilgili herhangi bir düzenlemesinin olmadığı. Örneğin yaşlı bireylere kamu hizmetinde öncelik tanınması gibi.
4. Ülkesindeki askeri kurumda akla yatkın gelmeyen bazı uygulamaların olduğu. Örneğin kişilerin orduya elverişli olup olmadıklarını, doktorun vereceği sağlık raporu yerine dağa tırmandırarak tespit etmeye çalışmaları.
5. Halkın güvenliğini ve huzurunu sağlamakla görevli olan güvenlik görevlilerinin bizzat halka korku saldığı ve üstünlük kurduğu.

6. Toplumun ahlaki değerlerinin bozulduğu ve buna binaen yaşı bireylere saygının azaldığı.

Kaynakça

- Cum'a, Huseyn. (2004). Ürdün ve Filistin'de öykü sanatının tohumları. (Çev. Musa Yıldız). *Nüşa*, 4(13), 33-44.
- Çetişli, İsmail. (2004). *Metin tahlillerine giriş 2 hikaye, roman, tiyatro*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekinci, İsmail. (2021). Ürdün hikâyeciliği ve İlyâs Ferkûh'un 'Denizi kim sürüyor?' isimli hikâyesi. *Eskiye* (43), 337-350.
- el-Arabiyyu'l-cedid. (2025, 12 Kasım). *Rahîl İlyâs Ferkûh*. <https://www.alaraby.co.uk/-رحيل-إلياس-فركوح-حياة-من-الكتابة-والترجمة-والنشر>
- el-Makdîsî, Enîs. (2000). *el-Funûnu'l-edebiyye ve a'lâmuha fî'n-nahdati'l-edebi'l-Arabiyyeti'l-hadîse*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.
- Ferkûh, İlyâs. (1986). *Men yehrusu'l-bahr*. Ammân: Dâru Menârât.
- Işık, Yasemen. (2017). *Modern Ürdün edebiyatında kısa hikâye türünün doğuşu ve gelişimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Necm, Muhammed Yûsuf. (1952). *el-Kıssatu fî'l-edebi'l-Arabiyyi'l-hadîs*. Kahire: Dâru Mısır li't-tıbaa.
- Tekin, Mehmet (2010). *Roman sanatı 1: Romanın unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Toruloğlu, Yasemen. (2019). Erken dönem Ürdün hikayeciliğine etki eden akımlar. *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)*, 2(2), 247-297.
- Ubeydullah, Muhammed. (2001). *el-Kıssatu'l-kasîra fî Filistin ve'l-Urdün*. Ammân: Vizâretu's-Sekâfe.
- Ubeydullah, Muhammed. (2008). *Cemâliyyetu'l-kıssati'l-kasîra*. Ammân: Dâru Ezmine.

BÖLÜM 3

RUSÇANIN EDATLI FİİL İSTEMİNDE ÖN EK-EDAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE İŞLEVSEL VE SEMANTİK BİR İNCELEME¹

*Özlem ÜNSAL*²

¹ Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Prof. Dr. Bahar Güneş danışmanlığında tarafımda hazırlanan “Çağdaş Rus Dilinde Söz Dizimi Bağlamında Fiillerin İstemi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, <https://orcid.org/0009-0009-3013-3561>

Giriş

Dil, bireyleri ve toplumları bilim, edebiyat, kültür, sanat ve tarih gibi disiplinler arası düzlemlerde birbirine bağlayan, iletişimin ötesinde kolektif bir bellek işlevi gören temel bir araçtır. Dilin kültürel sürekliliği sağlama ve iletişim işlevi, hem sözlü hem de yazılı kodlar aracılığıyla sağlanır. Her toplumun dil yapısı, kendi medeniyet, dünya görüşü ve kültür sınırları içinde şekillenir. Bu nedenle bütün diller, içinde şekillendikleri toplumsal yapının özelliklerini yansıtan birer kültürel aynadır. Her bir dil sesli göstergelerden kurulu bir bütündür ve çeşitli duyumsal-devimsel alışkılar, anlam aktaran öğelerin gerçekleşmesini sağlayan bir yeteneğin, konuşma yetisinin varlığını ortaya koyar (Vardar, 2001: 18).

Düşüncenin somutlaşması ve anlamın doğru aktarımı ancak dilin belli kurallar çerçevesinde işleyişi ile mümkün olur. Her dil, kendine özgü bir yapıya, bir dizge sistemine ve bu sistem içinde hiyerarşik olarak şekillenen kurallara sahiptir. Dilin tüm bu işleyiş kurallarını ve yapısal özelliklerini inceleyen bilim dalı ise dil bilimidir. Dilin kurallar hiyerarşisi seslerden biçimlenmeye, söz diziminden anlamsal yapıya kadar geniş bir kapsam alanına sahip olduğundan, dil bilimi çalışmaları ses bilimi (fonoloji), biçim bilgisi (morfoloji), söz dizimi (sentaks), anlam bilimi (semantik), sözcük bilimi (leksikoloji), ad bilimi (onomastik) ve lehçe bilimi (diyalektoloji) gibi çeşitli alt disiplinlere ayrılır. Dil bilimin her bir alt dalı, dilin birimleri ile ilgilenir. Dili oluşturan öğeler olarak tanımlanan (Aksan, 2015), *ses birim*, *biçim birim*, *sözcük* ve *cümle* düzeylerinden oluşan bu birimler, en küçük yapı taşından en karmaşık bütüne kadar belirli bir sistem dahilinde incelenir. Dilsel birimler birbirleri ile sentagmatik ve paradigmatik i bir ilişki kurabilir. Bu sistem içinde büyük birimler, kendinden daha küçük birimlerin birleşimi ile oluşur. Örneğin, sesbirimler biçimbirimlerin ses katmanlarını oluştururken, biçimbirimlerden kelimeler, kelimelerden ise cümleler oluşur (Polukhina ve Tumakova, 2014: 13). Bu doğrultuda kelime öbekleri ve cümlelerin, dilin üst katmanındaki *söz dizimi* disiplininin inceleme alanı olduğu belirtilebilir.

Dil bilimsel bir disiplin olarak söz dizimi, birimleri *kelime öbeği* ve *cümle* düzeyinde incelemesi bakımından hiyerarşik olarak alt katmanlarda yer alan disiplinlerle sürekli bir etkileşim halindedir. Morfolojinin söz dizimine kelimelerin cümle içinde bir araya gelmeleri için gereken dil bilimsel araçları sağlaması bu iletişimin bir göstergesidir (Kubik, 1971: 7). En genel tanımıyla söz dizimi, kelimelerin bir araya geliş şekillerini, kurallarını ve cümle öğeleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir dil bilgisi dalıdır. Bu disiplin Rusçada *синтаксис* (sintaksis) olarak adlandırılırken, Türkçede *cümle bilgisi*, *tümce bilgisi*, *nahiv* ve *sentaks* gibi terimlerle karşılanmaktadır (TDK, 2011: 2156). Ancak çağdaş Türk dili çalışmalarında baskın olarak *söz dizimi* kavramı tercih edilmektedir. Düşünce akışının sistematik bir yapıya kavuşabilmesi için sözcüklerin belirli kurallar dâhilinde bir araya gelerek bütüncül bir form oluşturması esastır. İfade edilmek istenen düşüncenin kelimeler aracılığı ile bir araya gelmelerini, biçimsel ve semantik açılardan bir birlik oluşturmalarını sağlamak için kelimelerin diziliş yapısını ve kurallarını bilmek gerekir. İşte *söz dizimi* bu yapı ve kurallara odaklanır.

Hint-Avrupa Dil ailesinin Slav grubuna mensup bir dil olan Rusçanın *söz dizimi*, kuramsal terimlerin çeşitliliği, alana yönelik teorik ve pratik çalışmaların zenginliği ve tipolojik görüntüsü ile kendine has bir özgünlüğe sahiptir. Rus söz dizimi geleneği, temel olarak cümlelerin morfolojik ve sentaktik yapısının analizine odaklanırken, Rusçanın dönüşümsel söz dizimi çalışmaları P. Adamets, V. Grabe ve R. Ruzhička gibi dil bilimciler tarafından geliştirilir. Dile dair en kapsamlı teorik çerçeve ise İ. A. Melçuk, Yu. D. Apresyan ve A. K. Jolkovski'nin "Anlam – Metin" modeli bağlamındaki üretici anlambilim yaklaşımlarıyla oluşturulur. G. Beliçova-Krizhkova gibi bazı araştırmacılar ise cümlelerin semantik merkezinin

yüklem olduğunu ve yüklem gerektirdiği bu ögelerin cümlelerin genişletilmiş yapısal şemasını belirlediğini savunmuşlardır (Karaulov, 1977: 475). 20. yüzyılın ikinci yarısında ivme kazanan söz dizimi araştırmaları; sözlü anlatım, lehçeler ve halk dili verilerini tarihsel bir perspektifle ele alarak diyakronik bir tanım geliştirilmesine imkân tanımıştır. Bu bütüncül yaklaşım, çağdaş söz dizimindeki tartışmalı olguları aydınlatırken, dilsel yapıların etnik kültür ve felsefe bağlamında yorumlanmasına da olanak sağlamıştır (Vinogradov, 2009: 7).

Rus söz dizimi disiplininin temel kavramsal çerçevesi; söz dizimi birimler sistemi, bu birimler arasındaki ilişkiler, söz dizimi bağları (ve bu bağları tesis eden araçlar) ile dil bilimsel anlambilim üzerine odaklanır. Bu doğrultuda, dilin dizgisel yapısını çözümleyen bir bilim dalı olarak söz dizimi; sistem dahilindeki birimlerin içeriğini, birimler arası etkileşim ve hiyerarşiyi, ayrıca bileşenlerin bütüncül bir yapı oluşturacak şekilde bir araya gelmesini sağlayan araçları ortaya çıkarır (Babaytseva, 2015: 6). Rusçanın söz dizimi çalışmalarının tarihi seyrinde en tartışmalı konulardan biri *fiil istemi* konusu olmuştur. *İstem* kavramı Rus sözdiziminde söz dizimi bağı türlerinden biri olarak konumlandırılır. Bileşenler, ifade edilen olgular arasındaki karşılıklı ilişkileri yansıtan anlamsal bağlar vasıtasıyla bir araya gelir. Bu anlamsal ilişkilerin kurulması *söz dizimi bağı* (синтаксическая связь) olarak adlandırılan kavram aracılığıyla gerçekleştirilir (Pipçenko, 2008: 11). Rus dili gramer yapısında bu bağlar *sıralayıcı bağ* (сочинительная связь) ve *bağımlı bağ* (подчинительная связь) olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. *İstem*, *bağımlı bağ* kategorisinde değerlendirilir. *Bağımlı bağ*, bir söz dizimi biriminin oluşum sürecinde farklı işlevsel rollere sahip olan *ana bileşen* (главный компонент) ile *bağımlı bileşen* (зависимый компонент) arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ifade eder. Bu bağlamda kurulan yapılarda bağımlı bileşen, ya biçimsel açıdan baskın olan kelimeye tabi olur, ya ana bileşenin belirlediği ismin hâl formuna bürünür ya da ana kelimeye anlamsal bir derinlik kazandırarak onu tamamlar (Tarlanov, 2007: 132). Bu bağ işlevi içinde istem, ana bileşenin bağımlı bileşeni istediği hâl biçimine sokması ile gerçekleşir.

1. Rusçada *Upravlenie-İstem* Kavramına Genel Bir Bakış

Dilin en dinamik bileşeni olarak fiil, söz dizimsel yapılanmanın merkezinde konumlanır ve cümlelerin diğer ögelerini belirli dil bilimsel kalıplar çerçevesinde kendine bağlama kapasitesine sahiptir. Rus dil bilimi terminolojisinde bu kapasite *upravlenie* (istem) kavramı ile karşılanmaktadır. Bu kavram, cümlelerin anlamsal, yapısal bütünlüğünü ve bileşenler arasındaki hiyerarşik bağı sağlaması açısından söz diziminin temel yapı taşlarından biri olarak karşımıza çıkar. En genel tanımıyla *istem*, ana kelimenin bağımlı kelimeden içinde bulunduğu ismin hâl biçimlerini istediği bir bağımlı söz dizimsel ilişki türüdür. Fiilin, ismin hâlini “isteme” işleyişi ise biçimsel, leksik ve semantik özelliklere göre şekillenir.

Söz dizimi çalışmalarının tarihsel gelişimi içerisinde *upravlenie* kavramının temelleri M. V. Lomonosov’a kadar uzanmakla birlikte, daha yakın dönem çalışmalarda bu kavramın, Fransız dilbilimci L. Tesnière’in “Bağımsal Dil bilgisi” kuramı çerçevesinde yaygınlık kazanan *valency* kavramıyla ilişkilendirildiği de görülür. Ortak odak noktaları fiillerin “isteme” kapasiteleri olsa da iki kavramı birbirinden ayıran önemli özellikler bulunmaktadır. Bağımsal dil bilgisinde cümlelerin merkezi eylem, diğerleri ise eyleme bağlı ögelerdir. Bağımsallık cümle yapısının ögeleri arasındaki doğrudan bağlantıları öne süren bir ilkedir. Bu kuram cümleyi ya da diğer birimleri parça-bütün ilişkisi içinde değil, tümcede bulunan birimler arasındaki bağımsal ilişkiyi temel alarak inceler (Toklu, 2018: 121). Tesnière, fiilleri bünyelerindeki katılan sayısına göre; hiç katılanı olmayan, tek katılanlı, çift katılanlı ve üç katılanlı olmak üzere dört temel grupta tasnif eder. Bu teorik çerçevede fiiller, sahip oldukları bağ sayılarına göre farklı sayılardaki katılanı kendilerine bağımlı kılma potansiyelleri bakımından atom yapılarıyla

ilişkilendirilir; bir fiilin sahip olduğu bu bağ kapasitesi ise literatürde "valency" ya da "birleşim değeri" olarak adlandırılan olguyu meydana getirir (Tesniere, 2015: 239). Tesniere valency kavramını temelde nicelik yönüyle (fiile katılanların sayısı) sınırlandırırken bu kavrama daha sonraları nitelik yönünden (ana ve bağlı bileşenlerin morfolojik, yapısal, semantik özellikleri) de bakılmaya başlanır.

Valency kavramından çok daha önce çıkan *upravlenie* ise leksik anlamı çerçevesinde “yönetim” olarak adlandırılırken, dil bilgisel açıdan “istem” anlamıyla ön plana çıkar: *Upravlenie, dil bilgisel olarak ana kelimenin bağımlı kelimeden belirli bir ismin hâlini isteyen/talep eden söz dizimsel bir bağ türüdür* (Ojegov, 1975: 768). Kavramın Türkçeye çevirisinin “istem” olarak verilme sebebi, dil bilgisel anlamında *мребовать* (istemek, talep etmek) ifadesinin kullanımıdır. Rusçadaki çağdaş söz dizimi çalışmaları incelendiğinde, *upravlenie* araştırmalarının Tesniere’in *valency* (birleşim değeri) kavramıyla ilişkilendirildiği ve bu iki olgu arasındaki etkileşimin değerlendirildiği görülür. Yartseva (1998: 79), *valency-valentnost* kavramının Rus dil biliminde ilk kez 1948 yılında S. D. Katsnelson tarafından kullanıldığını, Batı Avrupa dil biliminde ise Tesniere tarafından "kombinasyon", “birleşim” olgusunu ifade etmek üzere tercih edildiği ve sadece fiile yönelik katılan sayısını ifade ettiğini vurgular. Rus dil biliminde Katsnelson’dan sonra da *valency-valentnost* kavramı üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Vlatskaya (2012: 46), dilsel bağ ve bağıntıların temel kurallarını belirleyen *valency* teorisi üzerine yoğunlaşan isimler arasında; B. A. Abramov, V. G. Admoni, Yu. D. Apresyan, S. D. Katsnelson, S. M. Kibardina, M. N. Lebedeva, A. F. Losevıy, A. M. Muhiniy, O. İ. Moskalskaya, M. D. Stepanova ve N. İ. Filiçeva gibi önemli dil bilimcileri gösterir. Söz konusu araştırmacıların bilimsel çalışmaları, büyük ölçüde *valency* kuramının teorik ve pratik düzlemdeki gelişimine adanmıştır. Bu dilbilimciler arasında Apresyan’ın çalışmaları “Anlam – Metin” modelini sunması açısından önemli görülür. *Kelime istem modeli* (модель управления слова) olarak literatüre geçen bu kavram, bir kelimenin leksik yorumu için gerekli olan tüm bileşenleri kapsar ve bu bileşenler, ilgili kelimeyi içeren cümlelerin biçimsel olmayan anlamını tayin eder. Örneğin, *вырезать* (keserek bir şey çıkarmak), *вырубать* (balta ile kesmek), *выпиливать* (testere ile kesmek) gibi fiil yüklemeleri olan cümlelerin biçimsel olmayan anlam bilimsel yapısı *кто* (kim), *что* (ne), *из чего* (neyden), *чем* (ne ile) anlamlı bileşenleri içerir (Karaulov, 1977: 475).

Rus dil biliminde *valency* kavramının yaygın kullanımına rağmen “istem” konulu söz dizimi çalışmalarının büyük bir çoğunluğu yapısal, leksik ve semantik açılardan daha geniş bir inceleme alanı sunan *upravlenie* kavramı üzerinden yapılmaktadır. Kavram, bilimsel ve ders kitaplarında “söz dizimi bağları” başlığı altında kendine geniş bir yer bulmaktadır. *İsteme* yönelik çeşitli sınıflandırmalar yapılsa da kavramın en detaylı tipolojik görünümü dilbilimci N. Yu. Şvedova tarafından verilir. Şvedova (1980), istem sınıflandırmasını *güçlü-zayıf istem*, *edatlı-edatsız istem*, *değişken istem*, *tek katılan*, *çift katılan* kavramları üzerinden gerçekleştirir ve fiilleri ismin hâllerine göre kategorize eder. *Fiil istemi* temelde edatsız ve edatlı istem biçiminde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulur. Edatsız istem, fiil ile isim arasında doğrudan bir hâl ilişkisi kurarken, edatlı istem araya bir edatın girmesiyle oluşan, anlamsal yoğunluğu ve yapısal karmaşıklığı daha yüksek bir sistem sunar. Edatlı istemde edatlar, yalnızca bağlayıcı unsurlar değil, eylemin yönelimini, kapsamını, niteliğini ve dolayısıyla fiilin anlamsal çerçevesini de somutlaştıran dilsel bir araç işlevi görür. Rusçanın *fiil istemi* işleyişinde edatların rolü işlevsel ve semantik özelliklerin belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Fiillerin hangi edat ve ismin hâli ile kullanılacağı bu sistem içinde incelenir.

2. Rusçada Edatlı Fiil İstemi

Rusça fiil isteminin işleyişinde belirleyici bir unsur olarak kabul edilen edatlar, nesne, olgu ve durumlar arasındaki bağıntıları kategorik bir düzlemde karakterize eden sözcük türleridir. Edatların anlamsal değeri, bağımsız leksik duruşlarından ziyade dil bilgisel bir yapı içerisinde üstlendikleri bağlayıcı rol ve işlevler aracılığıyla belirlenir (Ahmanova, 2004: 347). Rusçada *edatlı istem* (предложное управление) *istem* sistemi içinde fiil ve edat arasındaki işleyişi ortaya koyar. Bu yapı, katılanların sayısı (tek ya da çift), istemin *zayıf* (слабое), *güçlü* (сильное) ya da *değişken* (вариативное) olması ve fiilin ön ekli olup olmama durumuna göre farklılık gösterir.

Edatlı istem yapısı, ön ek-edat uyumu ve semantik örtüşme gibi özellikleriyle cümlelerin anlam ve bilgi yapısını tamamlar. Şvedova (1980: 27), fiillerin edatlı güçlü isteminin pek çok durumda sahip olduğu morfemik bileşenler tarafından önceden belirlendiğini vurgular. Bu yaklaşıma göre fiilden ayrılan ön ek, fonetik görünümü ya da anlamsal işlevi doğrultusunda edatı yinelemiş olur. Dolayısıyla edatlı hâl biçimi, fiilin morfemik bileşeni, yani sahip olduğu herhangi bir ön ekin varlığına bağımlı bir görüntü çizer. Bu etkileşim sürecinde nesne, “uzaklaştırma”, “çıkarma” ve “yaklaşma” gibi semantik rollere bürünür. Ön eksiz fiil ve edatların istem ilişkisi ise fiilin doğrudan leksik semantiği ile ilintilidir. Bu istem ilişkisinde isteyen konumdaki fiil istenilen biçimdeki bileşenin ismin hâl durumunu belirlerken, edatın seçimi fiilin leksik anlamına göre gerçekleşir. Rusça söz dizimi çalışmalarında ön ekli fiillerin edatlarla kullanımı belirgin bir kurala (biçimsel ve semantik açıdan ön ek-edat uyumu) dayandırılırken, ön eksiz fiillerin edatlarla kullanımı için keskin kurallar belirlenmez. Yine de leksik anlamı benzeyen bazı ön eksiz fiillere yönelik sınıflandırma girişimlerine rastlamak mümkündür. Bunlar arasında kapsamlı çalışmalarıyla Rus dil biliminin gelişimine yön veren V. V. Vinogradov’un soyut anlamlı fiillere yönelik edat sınıflandırması dikkat çeker. Örneğin, bu sınıflandırmaya göre *o* edatı *размышлять* (düşünmek), *гадать* (tahmin yürütmek), *мечтать* (hayal etmek), *спорить* (tartışmak), *говорить* (konuşmak), *рассказывать* (anlatmak), *заботиться* (düşünmek, merak etmek), *беспокоиться* (merak etmek, telaşlanmak) gibi iç konuşma, duygu ve duygusal ifadelerin algısını yansıtan fiillerden sonra *istemin bulunma hâli* (предложный падеж) ile kullanılırken; *над* edatı *istemin vasıta hâlinde* (творительный падеж) *смеяться* (eğlenmek, alay etmek), *ругаться* (sövmek), *издеваться* (alay etmek), *иронизировать* (ironi yaparak dalga geçmek), *подтрунивать* (alay etmek), *подшучивать* (alay etmek, şaka yapmak) gibi semantik olarak akraba bir grup fiilden sonra yer alır (Vinogradov, 1986: 573, 574).

Fiillerin istem sistemindeki en karmaşık görüntüyü edatlı istem yapısı verir. Bu konudaki çalışmalarda genellikle Şvedova’nın sınıflandırması temel alınır. Şvedova (1980: 493), edatlı istemi kurulan bağın özelliğine göre üç temel grupta sınıflandırır:

- **İstenilen Biçimin İsteyen Kelimenin Yapısıyla (словообразовательная структура) Belirlendiği Bağlar:** Bu kategoride edat, fonetik ve semantik açıdan (ya da sadece semantik olarak) ön eki tekrar ederek kelimeler arasında karmaşık ve içsel bir bağ kurar. Bu etkileşim iki şekilde gerçekleşir: Ön ekin anlamını tamamlayan "kompletif" işlevli bir biçimin ortaya çıkması; eylemin nesnesini doğrudan adlandırarak "kompletif-nesne" ilişkisinin kurulması.
- **İstenilen Biçimin Kelime Yapısıyla Belirlenmediği Bağlar:** Doğrudan nesne anlamı taşıyan istenilen biçimin, isteyen kelimenin yapısı tarafından önceden tayin edilmediği

bu türde bağ, belirli semantik gruplara ait bireysel fiillerle kurulan bir analogi üzerinden gelişir ve nesnesel ilişkiler üretir.

- Bilgi Eksikliğinin Tamamlandığı Bağlar: İstenilen biçimin, isteyen kelimedeki anlamsal veya bilgisel boşluğu doldurarak bütünlük sağladığı bağ türüdür.

Şvedova tarafından verilen bu sınıflandırma, dilsel bağların hem yapısal hem de anlamsal özelliklerini anlamada temel bir referans noktası olarak görülür. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında edatlı istem sistemi içerisinde gelişen ön ek-edat ilişkisi bu teorik çerçeve bağlamında irdelenecektir. Söz konusu etkileşim, Şvedova'nın tasnifinde yer alan birinci kategorideki bağ türü, yani "istenilen biçimin isteyen kelimenin yapısıyla belirlendiği bağlar" ekseninde ismin hâllerine göre ele alınacaktır. Bu yaklaşım sayesinde, ön ekin edatla kurduğu fonetik ve semantik uyumun, cümle içerisindeki içsel bağları nasıl yapılandığı somut veriler üzerinden analiz edilecektir.

İsmin Genitif Hâlinde (Родительный падеж) Ön Ek-Edat İlişkisi

Rusçada ismin genitif hâli ön ekli fiil-edat ilişkisi bakımından zengin bir içerik sunar. İsmin bu hâlinde kullanılan ön ekli fiil ve edat listesi şu şekildedir:

от- ön eki/от edatı: *отойти* (yürüyerek uzaklaşmak), *отъехать* (araçla uzaklaşmak), *отказаться* (vazgeçmek), *отличаться* (ayrılmak), *отвыкнуть* (vazgeçmek), *отречься* (inkar etmek, reddetmek), *оторваться* (kopmak, ayrılmak) от кого-чего-н.; *отговорить* (caıdırmak) от чего-н.

о-, обез- ön ekleri/от edatı: *освободиться* (kurtulmak), *очиститься* (aklanmak, kurtulmak) от кого-чего-н.

с- ön eki/с edatı: *съехать* (araçla inmek), *сбежать* (koşarak inmek), *слезть* (inmek) с чего-н.

до- ön eki/до edatı: *дойти* (-e kadar yürüyerek ulaşmak), *доехать* (-e kadar araçla ulaşmak), *долететь* (-e kadar uçarak gitmek), *доплыть* (-e kadar yüzerek gitmek), *добратся* (ulaşmak, erişmek), *дотянуться* (güçlölkle dokunmak; yavaş yavaş varmak) до кого-чего-н.; *дожить* (yaşamak, ömrü yetişmek), *додуматься* (bir sonuca varmak), *докатиться* (yuvarlanarak gelmek; alçalmak, düşmek), *дошагать* (adım adım ulaşmak) до чего-н.

вы- ön eki/из edatı: *выйти* (yürüyerek çıkmak), *выехать* (araçla çıkmak), *вылезть* (tırmanarak çıkmak), *вынуть* (çıkarmak, sökmek), *вырваться* (kurtulmak, aniden çıkmak), *выстрелить* (ateş etmek) из чего-н.

о-, об- ön eki/вокруг edatı: *обойти* (yürüyerek dolanmak), *объехать* (arabayla dolanmak), *обежать* (bir koşu etrafında dolanmak) вокруг чего-н.

из- ön eki/из edatı: *изливаться* (akıtmak, dökmek) из чего-н.

за- ön eki/от edatı: *защититься*, *зародиться*, *заслониться* (kendine siper etmek) от кого-чего-н.

Genitif hâldeki ön ekli fiillerin edatlarla olan ilişkisine bakıldığında edatın ön eki tekrarlaması ve ön ön ekli fiilin edatı yönlendirmesi durumu görülür. Örneğin, *до- ön eki* “eylemin sonuna kadar, belirli bir sınıra kadar ulaşması” ve “birtakım zorluklara rağmen sonuca ulaşma” (Barıkina, Dobrovolskaya ve Merzon, 1989: 15) anlamlarını taşır. Bu durumda *до- ön eki*, bir hareket fiili olan *идти* (gitmek) fiilinin önüne geldiğinde “eylemin belirli bir sınıra kadar ulaşması” anlamı ortaya çıkar, bu nedenle de fiilin anlamı “bir yere kadar gitmek” şeklinde değişir. Bu değişimle *дойти* fiili yani “isteyen kelime” sahip olduğu *до* ön eki ile “istenilen kelime”nin edatını kendine uydurur, böylece *до* edatlı genitif hâli istemiş olur:

О том, что вы и ваша сестрица катаетесь на велосипеде, узнает директор, потом дойдёте до почтмейстера» (А. Çehov, Kabuğuna Sinmiş Adam)
(Müdür sizin ve kız kardeşinizin bisiklet sürdüğünüzü öğrenir, sonra da yöneticiye kadar gider.)

İsteyen bileşenin istenilenin biçimini önceden belirlediği duruma bir örnek olarak ise *вы-* ön ekinin *из* edatıyla olan ilişkisi gösterilebilir. Bazı mecazi kullanımlarının yanı sıra *вы-* ön eki Rusçada “bir şeyin içinden (dışına doğru) hareket etme” ve “eylemin tükenmesi” (Antonoviç, Zub ve Kalivo, 2015: 13) anlamlarına sahiptir. *Бы-* ön eki bir hareket fiili olan *идти* (gitmek) fiilinin önüne geldiğinde anlam “dışarı çıkmak” şeklinde değişir. Bu tarz *вы-* ön ekli hareket fiilleri kendilerinden sonra “ayrılma” anlamı taşıyan *из* edatı kullanılır. İsteyen kelime olan *выйти* (çıkma) fiili sahip olduğu kelime yapıcı özelliği ile “istenilen kelime” nin biçimini önceden tayin eder ve *из* edatlı ismin genitif hâli (*Родительный падеж*) ortaya çıkar:

«Тонкий же только что вышел из вагона и был навьючен чемоданами, узлами и картонками» (А. Çehov, Şişman ve Zayıf)
(“Zayıf olan henüz vagondan yeni çıkmış, bavul, paket ve kartonları yüklenmişti.”)

İsmiñ Datif Hâlinde (Дательный падеж) Ön Ek-Edat İlişkisi

Rusçada yoğunluklu olarak edatsız fiil istemiyle oluşan ismiñ datif hâlinde edatlı istem *при-* ve *под-* ön ekli fiillerle ortaya çıkar. Genel olarak “yaklaşma” ve “yanaşma” anlamı ortaya çıkaran bu ön eklerin yer aldığı fiiller *к* edatı ile kullanılır:

при- ön eki/к edatı: *припасть* (yatmak, başını koymak), *привыкнуть* (alışmak), *присмотреться* (dikkatli bir şekilde bakmak; adapte olmak; gözü alışmak), *пристать* (yapışmak; yanaşmak; katılmak), *прикоснуться* (dokunmak, değmek), *придвинуться* (yakınlaşmak, yanaşmak), *прислониться* (dayanmak, yaslanmak), *придраться* (kulup bulmak, kusur bulup takılmak), *привязаться* (bağlanmak), *примкнуть* (katılmak, tarafına geçmek) *к* кому-чему-н.; *прислушаться* (kulak kabartmak), *причалить* (yanaşmak) *к* чему-н.

под- ön eki/к edatı: *подойти* (yaklaşmak, yanaşmak), *подъехать* (yaklaşmak, yanaşmak), *подстроиться* (yanına/bitişğine inşa etmek; uyum sağlamak), *подкраситься* (sine sine yaklaşmak; aniden olmak) *к* кому-чему-н.; *подготовиться* (hazırlanmak, yetiştirmek) *к* чему-н.; *подслуживаться* (yaltaklanarak gözüne girmek) *к* кому-н.

İsmiñ Datif hâlindeki ön ek-edat ilişkisinde edatın ön eki tekrar ettiği bir özelliğe rastlanmaz. “Gelme” ve “yaklaşma” anlamlarını taşıyan *при-* ve *под-* ön ekleri bu anlamları tamamlayan bir edatla dolayısıyla “yönelme” hâlini belirleyen *к* edatıyla uyumlu bir hâle gelir. “Yer değiştirme” anlamını veren hareket fiilleri ve *звать* (çağırma) fiili *под* ön eki aldıklarında bir şeye, birine “yaklaşma” anlamına sahip olurlar: *подойти* (yürüyerek yaklaşmak), *подъехать* (araçla yaklaşmak), *подплыть* (yüzerek yaklaşmak), *поднести* (yanına götürmek), *подсесть* (yanına oturmak), *пододвинуть* (yanına çekmek, hareket ettirmek), *подозвать* (yanına çağırma) (Barıkina ve diğ.,1989: 43). Ön ekin hareket fiilleri ile kullanımı ise çok yaygın bir durumdur:

Не здороваясь, почтмейстер подошел к нему, взял его за обе руки... (А. Çehov, Altıncı Koğuş)

Postane müdürü selam vermeden ona doğru yaklaştı, her iki elini de tuttu...

Sıklıkla hareket fiillerinin önüne geldiğinde “istenilen noktaya varma” anlamlarını taşıyan *при-* ön eki, semantik alanı en geniş ön eklerden biridir. Ön ek, *algı/algılama fiilleri* (*глаголы восприятия*) kategorisinde yer alan *смотреть* (bakmak) ve *слушать* (dinlemek) fiillerine *ся*-postfiksi ile geldiğinde anlam “eyleme derinlemesine girme” niteliği kazanır (Antonoviç ve diğ., 2015: 63). Örneğin, *прислушиваться* fiilinin sözlük anlamında bakıldığında *напрямь слух, внимание, чтобы услышать что-н.* (*bir şeyi duyabilmek için kulaklarını iyice açmak, dikkatini iyice vermek*) (Ojegov, 1975) tanımının verildiği görülür. Burada “dinleme” eyleminin derinlemesine gerçekleşmesi durumu söz konusu olduğu için fiili en yalın anlamı olan “dinlemek” anlamı ile sınırlandırmak doğru bir yaklaşım olarak görülmez. Fiilin anlamını en iyi ifade eden Türkçe karşılık “kulak kesilmek”, “kulak kabartmak” olarak düşünülebilir. Fiil ve kendinden sonra gelen ismin datif biçimindeki nesne arasındaki bağın “önceden belirlenen” bağ olduğu ifade edilebilir. *При-* ön eki genel çerçevede “istenilen noktaya varma” anlamı taşısa da ön ekin ifade ettiği diğer anlamların da genellikle bu anlam etrafında şekillendiği düşünülebilir. Nitekim “kulak kesilme” eylemi, “dinleme” eyleminin “son noktasına varma” özelliğini yansıtır:

Набивая трубку листовым табаком, он прислушивался к стонам роженицы и бормотал бессвязно, напоминая пьяного (M. Gorki, *Çocukluk*)
(*Piposunu uyrak tütünle doldurarak doğum yapan kadının sızlayışlarına kulak kesiliyor ve bir sarhoş gibi tutarsızca mırıldanıyordu.*)

İsmin Akuzatif Hâlinde (Винительный падеж) Ön Ek-Edat İlişkisi

Rusçada ismin akuzatif hâli, genitif hâlden sonra ön ek-edat uyumunun en yoğun olduğu hâldir. Hareket fiillerinin akuzatif hâldeki kullanımı, bir yere doğru hareket anlamını tamamlayan *в*, *на*, *за* ve *под* edatlarının varlığı ve bunların her birinin mecazi anlamları, ön ek-edat ilişkisini geniş bir yelpazeden inceleme alanı sunar. Bu hâlde ön ek-edat ilişkisini gösteren fiiller şu şekildedir:

в- ön eki/в edatı: *Войти* (girmek), *въехать* (girmek), *вслушаться* (dikkatle dinlemek), *вмешаться* (karışmak, müdahale etmek) во что-н.; *всмотреться* (dikkatli bir şekilde bakmak) в кого-что-н.; *влюбиться* (aşık olmak) в кого-н.

вз- ön eki/на edatı: *взлететь* (havalanmak), *вскочить* (fırlamak), *взобратся* (tırmanmak, çıkmak) на кого-что-н.

на- ön eki/на edatı: *накричать* (yüzüne bağırarak) на кого-н.; *наехать* (arabayı üzerine çıkarmak, çarpmak), *наступить* (basmak), *напасть* (saldırmak, atılmak), *налететь* (üzerine atılmak), *наброситься* (üzerine atılmak) на кого-что-н.

за- ön eki/за edatı: *Заступиться* (arka çıkmak) за кого-н.

под- ön eki/под edatı: *подлезть* (sürünerek altına sokulmak), *подползти* (altına doğru sürünmek), *подлаживаться* (uyum sağlamak) под кого-что-н.

за- ön eki/в edatı: *Забратся* (sızmak, sokulmak), *залезть* (girmek, sızmak), *завернуться* (bürünmek, sarınmak) во что-н.

пере- ön eki/через edatı: *перейти* (bir yerden yürüyerek geçmek), *переехать* (bir yerden araçla geçmek) через что-н.

у- ön eki/в edatı: *упереться* (dayanmak, diremek), *уткнуться* (bir şeye dalmak), *углубиться* (bir şeye derinlemesine dalmak) во что-н.

о-, об- ön eki/в edatı: *обуться* (ayakkabılarını giymek), *одеться* (giymek), *облачиться* (giyinmek) во что-н.

Akuzatif hâlde *в*- ön eki ve *в* edatının uyumu edat ve ön ekin “girme” temel anlamlarıyla şekillense de bu ilişkiyle kurulan kelime öbeklerinde mecazi anlamlar özellikle dikkat çekicidir. Örneğin, *влюбиться* fiili, *проникнуться сильным чувственным влечением, любовью к кому-н.* (birine karşı güçlü bir hissi meyil, aşk duygusu hissetmek) ve *Увлечься кем-чем-н., почувствовать очарование кого-чего-н.* (birine, bir şeye gönül vermek, büyülenmişlik hissetmek) anlamlarına gelir (Uşakov, 1935: 313). Kökü *-люб-* olan ve *любить* (sevmek) fiilinden *в*- ön eki yardımıyla türeyen, *в кого? (kime?)*, *во что? (neye?)* sorularına cevap veren bu fiil ismin *в* edatlı akuzatif hâlini ister:

Стала я замечать – похоже, влюбился он в меня: ну, прямо глаз с моего лица не сводит. (İ. Bunin, *İyi Bir Yaşam*)

Fark etmeye başladım, sanki bana âşık olmuş gibi görünüyor, gözlerini yüzümden hiç ayırmıyor.

Bir başka örnek olarak *на*- ön ekini incelediğimizde, ön ekin gerçek ve mecazi anlamlarıyla “üzerine doğru” anlamı taşıdığı görülür. Söz konusu ön ek “yer değiştirme” (перемещение) anlamı taşıyan *стунуть* (*basmak, bir adım atmak*), *бросить* (*atmak, fırlatmak*), *кинуть* (*atmak, fırlatmak*), *хлынуть* (*akın etmek*) gibi fiillerin önünde kullanıldığında “bir şeyin üzerine doğru yapılan” eylemi ifade eder (Barıkina ve diğ., 1989: 23, 24). Örneğin, “adım atmak” anlamlarında kullanılan *стунуть* fiilinin önüne gelen *на*- ön eki fiile “bir şeyin üzerine basmak” anlamı katar ve kendinden sonra *на* edatlı ismin akuzatif hâlini (*внимательный надеж*) ister:

... и выйдя из дому, медленно пошла по липовой аллее, стараясь наступать на сухие листья, золотые и розовые. (İ. Bunin, *Prensler Prensi*)

... ve evden çıkıp altın ve pembe renkteki kuru otlara basmaya çalışarak yavaş yavaş ihlamur patikasında yürüdü.

İsmin Vasıta Hâlinde (Творительный падеж) Ön Ek-Edat İlişkisi

Rusçada ismin vasıta hâlindeki ön ek-edat ilişkisi *с*- ön eki ve *с* edatı ile şekillenir. İsmin bu hâlindeki edatlı istemde ön ek-edat ilişkisi şu şekildedir:

с- ön eki/с edatı: *связаться* (bağlantı kurmak, temas kurmak; bulaşmak), *согласиться* (kabul etmek, razı gelmek), *соединиться* (birleşmek, bağlantı kurmak), *справиться* (yenmek, başa çıkmak, üstesinden gelmek), *смириться* (barışmak), *спутаться* (ortak bir nedene dayalı yakın ilişkide olmak) *с кем-чем-н.*; *сообразоваться* (bir şeye göre hareket etmek, hesaba katmak) *с чем-н.*; *списаться* (yazışmak) *с кем-н.*

Çoğunlukla *-ся* postfiksi ile oluşan ön ekli fiiller eylemi “karşılıklı yapmak” ya da “bir olmak” anlamı taşırlar. Dolayısıyla bu fiillerin edatlı kullanımı *с* edatı ile gerçekleşir. Örneğin, *согласиться* fiili edatlı ismin vasıta hâli ile yan yana geldiğinde *признавая правильным, подтверждать что-л.* (bir şeyi doğru kabul ederek onaylamak) (Okuneva, 2000: 448) anlamını ifade eder. Burada fiilin “kabul etmek, razı gelmek, onaylamak” anlamları istemi, isteyen biçimin kelime yapıcı özelliği sayesinde istenilen kelimenin edatının *с*, kelimenin ise ismin vasıta hâli olmasını sağlar:

...но Петру Игнатьевичу трудно согласиться с этим, и он готов спорить с вами до Страшного суда.» (A. Çehov, *Sıkıcı Bir Öykü-Yaşlı Bir Adamın Notlarından*)

... ama Pyotr İgnatyeviç için bunu kabul etmek zor ve o sizinle Kıyamete kadar tartışmaya hazır.

Doğrudan ön ek-edat uyumuna ise *c-* ön ekli ve *–ся* postfiksli **соединиться** fiili örnek gösterilebilir. Fiil, *образовать одно целое, слиться воедино* (bir bütün oluşturmak, bir araya gelmek); *вступить в общение при помощи какого-н. средства связи* (herhangi bir bağlantı aracıyla irtibata geçmek) (Lopatin ve Lopatina, 2011: 652) şeklindeki leksik anlamları ile karşımıza çıkar. Fiil “biri ile bağlantıya” geçme anlamında ismin *c* edatlı vasıta hâlini ister:

Он сказал, что хочет соединиться с организаторами и поехать за границу для проведения семинаров.

O, organizatörlerle bağlantı kurmak ve seminer düzenlemek için yurtdışına gitmek istediğini söyledi.

Sonuç

Bu çalışmada, Rusçanın söz dizimi yapısının en dinamik ve karmaşık unsurlarından biri olan edatlı fiil istemi olgusu, ön ek-edat ilişkisi bağlamında semantik ve işlevsel açılardan irdelenmiştir. Bu doğrultuda önce istem olgusu genel çerçevede ele alınmış, daha sonra ise edatlı istemin işleyiş sistemi irdelenmiş ve ön eklerin edatlarla olan bağı incelenmiştir. İncelemedeki bulgular, Rusçada fiil isteminin yapısal bir süreç olmasının ötesinde, kelimenin leksik anlamı ile cümlelerin sentaktik hiyerarşisi arasında kurulan birleştirici bir köprü işlevi ortaya koyduğunu göstermektedir.

Çalışmanın teorik aşamasında, Rus dil bilimi geleneğinde köklü bir geçmişe sahip olan *управление* kavramı ile Batı dil biliminde L. Tesnière tarafından geliştirilen *valency* (birleşim değeri) kuramı arasındaki etkileşim değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda fiil ve kendisine katılan bileşenler arasındaki ilişkiyi hem biçimsel hem de semantik olarak ortaya koyan Rusçadaki *управление* kavramının Tesnière’in temelde fiile katılanların sayısı açısından baktığı *valency* kuramından ayrıldığı noktalar üzerinde durulmuştur. Teorik aşamanın devamında fiillerin istem işleyişine kuramsal açıdan yaklaşılmış, istem sınıflandırmasının *edatlı*, *edatsız*, *güçlü*, *zayıf* ve *değişken* kavramları üzerinden gerçekleştirildiği vurgulanmıştır. Çalışmanın sonraki aşamasında ise edatlı istem kavramı üzerinde durulmuş, edatlı istemin ön ek-edat ilişkisi ve semantik örtüşme gibi özellikleriyle cümlelerin anlam ve bilgi yapısını tamamlama işlevi ortaya konulmuştur. Yapılan değerlendirme Rusçada fiil isteminin, fiilin sahip olduğu morfolojik bileşenler, yani ön ekler aracılığıyla bağımlı kelimenin hâl biçimi tayin etme gücünü odak noktasına aldığını göstermektedir.

Çalışmanın inceleme kısmı, dilbilimci N. Yu Şvedova’nın tipolojik sınıflandırması esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, Rusçada ön ekli fiillerin edatlı isteminde, fiilin taşıdığı ön ek ile ardından gelen edat arasında çoğu zaman hem fonetik hem de semantik bir yineleme veya tamamlama ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu aşamada genitif ve akuzatif hâllerin ön ek ile edat arasındaki uyumun en yüksek seviyede olduğu ve bu yapının eylemin yönünü ve sınırlarını kesinleştirdiği saptanmış; datif hâlde, özellikle *нпу-* ve *нод-* ön eklerinin “yaklaşma” anlamını pekiştiren *κ* edatı ile kurduğu sistemin fiilin leksik derinliğini artırdığı belirlenmiş; vasıta hâlinde ise *c-* ön eki ile *c* edatının karşılıklılık ve birliktelik anlamlarını içeren sıkı bir bağ oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Edebi metinlerden seçilen örnekler, edatlı fiil isteminin yalnızca dil bilgisel bir zorunluluk olmadığını, eylemin gerçek ve mecazi düzlemdeki niteliğini belirleyen semantik bir araç olduğunu da kanıtlamaktadır.

Ruşçada edatlı fiil istemi, morfolojik yapı, leksik anlam ve sentaktik bağ unsurlarının bir bütün olarak çalıştığı sistemdir. Bu sistemin kavranması, Rusçanın mantıksal kurgusunun ve düşüncenin somutlaştırılma biçimlerinin anlaşılması açısından kilit bir role sahiptir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmanova, O. S. (2004). *Slovar lingvisticheskikh terminov*. Moskva: URSS.
- Antonoviç, N. T., Zub, J. A., Kalivo, I. V. (2015). *Posobie po russkomu yazıku "Glagolnie pristavki: znachenie i ispolzovanie"*. Gorki: BGSHA.
- Babaytseva, V. V. (2015). *Sintaksis russkogo yazıka*. Moskva: Flinta.
- Barikina, A. N., Dobrovolskaya, V. V., Merzon, S. N. (1989). *Izhuchenie glagolnih pristavok*. Moskva: Russkiy yazık.
- Bunin İ. A. (2006). *Polnoe sobranie soçineniy v 13 tomah. T. 3. Povesti, rasskazı (1911-1914); Ten Ptitsı (1907-1911)*. Voskrosenye.
- Çehov, A. P. (1968) *Rasskazı*. Detskaya literatura.
- Çehov, A. P. (1980) *Povesti i rasskazı*. Hudojestvennaya literatura.
- Gorkiy, M. (1976). *Rasskazı i skazki*. Detskaya literatura.
- Karaulov, YU. N. (1997). *Russkiy yazık. Entsiklopediya*. Moskva: Drofa.
- Kubik M. (1971). *Leksii po sintaksisu russkogo yazıka/Miroslav Kubik*. Praga: Universita Karlova.
- Lopatin, V. V., Lopatina, L. Y. (2001). *Russkiy tolkoviy slovar*. İstanbul: Multilingual.
- Okuneva, A. P. (2000). *Russkiy glagol slovar-spravochnik*. Moskva: Russkiy yazık.
- Ojegov, S. İ. (1975). *Slovar russkogo yazıka*. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Pipçenko, İ. M. (2008). *Sovremenniy russkiy yazık. Sintaksis slovosochetaniya i prostogo predlozheniya*. Minsk: BGU.
- Polukhina Ya. P., Tumakova Y. V. (2014). *Russkiy yazık (s praktikumom po russkomu pravopisanıyu i kalligrafii)*. Tyumen: Izdatelstvo Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Şvedova, N. YU., Arutyunova N. D., Bondarko A. V., İvanov V. V., Lopatin V. V., Uluhanov İ. S. ve Filin F. P. (1980). *Russkaya grammatika Tom II, Sintaksis*. Moskva: Nauka.
- Tarlanov, Z. K. (2007). *Universitetskiy kurs russkogo sintaksisa v nauchno-istoricheskom osveschenii: uchebnoe posobie*. Petrozavodsk: PetrGU.
- Tesniere, L. (1988). *Osnovi struktornogo sintaksisa*. (Ed. Gak V. G., Çev. Boguslavski İ. M., Luht L. İ., Narumova B. P., Sahnno S. L). Moskva: Progress.
- Toklu, O. (2018). *Dilbilime Giriş. (7. baskı)*, Ankara: Akçağ.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uşakov, D. N. (1935). *Tolkoviy slovar ruskogo yazıka. Tom I*. Moskva: Ogit.
- Vardar, B. (2001) *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual.
- Vinogradov V. V. (1986). *Russkiy yazık. Grammatičeskoe učenje o slove*. (Ed. Zolotova G. A.). Vıssaya škola.
- Vinogradov V. V. (2009). İz istorii grammatičeskikh učeniy. Vyatkina S. V. (Ed.), *Sintaksis sovremennogo russkogo yazıka içinde* (ss. 5-27). SPbGU.

- Vlatskaya, M. V. (2012). Valentnost potentsial yazıkovoy sintagmatiki: leksikograficheskiy aspekt. *Filologicheskie nauki. Voprosı teorii i praktiki*, 1 (12), 46-51.
- Yartseva, V. N. (1998). *Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar, yazıkoznanie*. (2.baskı), Moskva: Bolshoya Rossiyskaya entsiklopediya.

BÖLÜM 4

XVIII. YÜZYILIN SONU XIX. YÜZYILIN BAŞINDA RUS EDEBİYATINDA TARİHSELLİK VE ULUSAL BİLİNÇ

Ayten DEMİR ÇAKIROĞLU¹

¹ Arş. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-5801-366X

XVIII. yüzyılın başında toplumun dönüşümünü amaç edinen sivil özgürlük fikirleri tarihsel düşünce sisteminde ağırlık kazanır ve toplumun gelişmesine yönelik büyük fikirlere zemin hazırlar. Özgürlük fikirleri tarihsel düşüncede ağırlık kazanırken edebiyat da XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla geçiş sürecinde, geride kalan yüzyılın fikir ve olaylarını, yeni zamandan beklentileri anlamlandırmaya çalışırken tarihe biraz daha yaklaşır.

İki yüzyıl arası dönemde edebiyat, dönemin bunalımlarının sonuçlarını ve olaylarını anlamlandırma, sarsılan umutlar ile yanılsamaların yıkıntıları üzerine yeni bir bakış, yeni bir doğa, toplum ve insan bilinci anlayışı getirmek üzere ciddi bir çabaya girişir. Biçimlenmekte olan yeni toplumsal gerçekliğe ilişkin bir anlayış edinme gereği, yüzyılın başlarındaki düşünce yaşamının kendine özgü bir yanı olarak tarihe gittikçe artan bir ilgi duyulmasına yol açar. Özellikle, Avrupa'nın toplumsal ve manevi yaşamının bütün alanlarında büyük bir etki yapmış olan Fransız Devrimi'nden sonra, sanat ve edebiyat yeni bir gelişme evresine girer. Aydınlanma dönemi ve Barok edebiyatta bir süreç olarak ele alınmayan tarih, Fransız Devrimi sırasında, Avrupa'nın entelektüel hayatında romantizm öncesi eğilimlerin ortaya çıkması ile birlikte, zamanın içindeki akış olarak incelenmeye başlanır. Boris Suçkov söz konusu dönemde tarihin zihinlerde ve yaşamı ifade eden birçok alanda daha fazla yer edinmesinin nedenlerini şu sözlerle açıklar; “çünkü tarih insanların hayatında birdenbire patlamış ve yeni yüzyıl, dünyaya beklenen etki ile gelmemiştir. Hemen her ülke bir savaş cephesine dönerken, dünya bu süreçte barıştan çok uzaktadır (Suçkov, 1982:67).”

XVIII. yüzyıl boyunca özellikle Batı Avrupa'da, Aydınlanma düşüncesinin etkisinde “kutsal tarih” kanonlarının geride kalmasıyla, devletler, medeniyetler ve kültürler odaklanan bir tarih anlayışı yerleşir. Yüzyıl boyunca, yalnızca Yunan ve Roma merkezli değil, modern Avrupa ülkelerinin tarihine de adanmış çok çeşitli ve ilginç eserler ortaya çıkar. Özellikle, 1751-72 yılları arasında yayımlanan, editörlüğünü Denis Diderot ve Jean le Rond d'Alembert'in yaptığı “Ansiklopedi”de neredeyse tüm Avrupa ülkeleri ve halklarının tarihi üzerine makaleler yayımlar.

Tarihsel bilinçteki yükseliş, kültürlerin ulusal kimliğini, devlet yapısını, yaşam biçimini ve halkların geleneklerini aydınlatmaya odaklanır. Tarihçilerin belirli bir ülkenin ve halkın geçmişine, tarihi belgelerin, çeşitli materyallerin toplanmasına olan dikkati, kaçınılmaz olarak, belirli bir halkın kültürünün, sanatının ve dilinin ulusal karakteri, özellikleri ve özgünlüğü sorunsalını gündeme taşır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, bu sorunsal başta Almanya olmak üzere birçok ülkede ve Rusya'da ele alınır.

Bu alanda öncü çalışmalara imza atan G.P. Makogonenko, söz konusu süreçte, “ulusal kültürlerin özelliklerine ilişkin soruların oldukça yoğun bir şekilde geliştirilmesinin, metafizik

düşüncenin üstesinden gelinmesine, geçmişe dair tarihsel bir anlayışının geliştirilmesine yol açtığını” (Makogonenko,1981:3) ifade eder. Özellikle kültürlerin ulusal özgünlüğünün araştırılmasında Johann Gottfried von Herder ismi önemli bir rol oynar. Herder’in tarihsel bakış açısının temelini oluşturan “zamanların ve halkların” tarihsel ve ulusal kimliğinin anlaşılması fikri olur. Ona göre, bir halkın ulusal kültürü, bilinci ve ulusal karakteri, bunları ifade eden dili, sanatı ve şiiri belirler. “Tarihsel dönemlerin ve halkların” tarihsel ve ulusal içeriğini anlamak, her bir halkın bireysel kültürünün araştırılmasını, estetik, sanatsal yaratıcılık yeteneklerinin keşfedilmesini beraberinde getirir. Herder’e göre sanat, “egemen sınıfın eğitiminin bir tezahürü değildir, halkın kendisi sanatsal değerler yaratır. Eğitimcilerin yarattığı sanat, halkın yarattığıyla içsel olarak bağlantılıdır, halkın duygu ve düşüncelerinin de bir ifadesidir” (Ayrıntılı bilgi için bkz. Jirmunskiy, 1959).

Aydınlanma düşüncesinin ve Herder’in alana kazandırdığı kavram ve anlayışların yanında yüzyıl boyunca zihinleri meşgul eden “Gelişim / İlerleme Teorisi” de tarihsel bilincin ivme kazanmasında önemli bir etki yaratır. Söz konusu teori, İnsanlığın geçmişin karanlığından ve kaosundan çıkmasına, bugünü geçmişle açıklamasına, çağlar arasında bağlantı kurmasına yani tarihte belirli kanunların işleyeceği bir döneme girilmesini sağlar. Bu nedenle XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, özellikle de son çeyreği, insanlığın yoğun arayışlarının öne çıktığı bir süreç olur ve toplumun gelişiminin önü açılır. Bu süreçte yapılan birçok araştırmada başarılı sonuçlar elde edilir.

Bu dönemde başta yazarlar ve tarihçiler olmak üzere filozofları, sosyologları etkileyen aydınlanmacı tarihsellik elde edilen tarihsel bilgininin sistematikleşmesi üzerinden şekillenir. Bu dönemin düşünce ve kavram kazanımları ile devam eden süreç ancak XIX. yüzyılda tamamlanabilir (Makogonenko,1981:3).

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Rus edebiyatına bakıldığında yukarıda yer verilen düşünsel hareketlerin etkisinde gelişen bir sürece tanıklık edilir. Rusya, Batı Avrupa’nın ulusal-tarihsel malzemeye edebiyat yoluyla hâkim olma deneyiminden büyük ölçüde etkilenir. Rusya’da tarihsel düşüncenin gelişiminde ikonik bir simge haline gelen Herder’in düşünce sistemini benimseyen başta Gavril R. Derjavin (1743-1816), Nikolay M. Karamzin (1766-1826) ve Aleksandr N. Radişev (1749-1802) olmak üzere çok sayıda edebiyatçının eserlerinde “zamanın ruhu” ve “halkın ruhu” kavramlarına rastlanır (Makogonenko,1981:3). Edebi alanda faaliyet gösteren birçok isim tarihsel süreci farklı boyutlarla ele alan bu yeni yaklaşımlara hâkim olmak ve yeni tarihsel fikirleri yaymakla sınırlı kalmazlar. Aynı zamanda söz konusu sürece aktif olarak katılırlar ve yeni tarih felsefesinin önemli teorik problemlerini bağımsız olarak geliştirebileceklerine inanırlar.

Tarihin sorunlarıyla ilgilenen Rus yazarların asıl ilgi alanı ise doğal olarak Rusya tarihi olur. Söz konusu alanda Rus tarihçileri ve yazarları bağımsız hareket etmesine karşın, Rus tarihini ele alan Fransız aydınlanmacılar ve tarihçilerin Rus tarihine yönelik önyargılı spekülasyon kavramlarıyla mücadele etmek ortak bir amaç haline gelir. Rus ulusal karakterini ve Rus Orta Çağını anlama konusundaki tartışmalar özellikle verimli sonuçlar doğurur. “Ulus kalkındırma fikri” olarak formüle edilen bu çabalar tarihsel deneyim üzerinden yol alır. Bu sürecin sonunda unutulmaya yüz tutmuş olan geçmişin görkemli geleneklerini yeniden canlandırmak adına bir talep oluşur. Bu talep ise edebiyatla karşılanmaya çalışılır. Bu süreçte yayınlanan tarihsel eserlerin yazarlarının birbirinden farklı ideolojik konumları ve amaçları farklı sonuçların ortaya çıkmasını da beraberinde getirir (Makogonenko,1981:3).

Rusya’da ön romantik dönem olarak da adlandırılan XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başındaki süreç “özel, bireysel ve somut” gibi kavramların zaman içerisinde yoğunlaşmasıyla devam eder. Estetik alanda bu “özel” alanın ortaya çıkması, “ulusal değerler”in özelliklerinin tanımlanmasını da beraberinde getirir. Söz konusu süreçte, “ulusal kimlik” düşüncesini ele alan Rus yazarlarının çalışmalarının amacı ve ele alma biçimi oldukça farklıdır. Karamzin ve Radişçev’in yanı sıra, Herder etkisindeki birçok Rus yazar, “yeni” antik çağa, yabancı kültürlerle, folklora, Rus ölçülerine duydukları özel ilgiyle romantik öncesi dönemde tarihselliğin habercisi olurlar. Bu kavramlar XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında “ulusal kimlik” kavramının içeriğini de oluşturmaya başlar. A.P. Valitskaya söz konusu süreç için; “ulus” ve “milliyet” kavramlarının, 1780-1790’ların eserlerinde estetik birer kategori” haline geldiğini ifade eder (Valitskaya, 1983:206). XVIII. yüzyılın son çeyreğinde, Rus tarihinin ve Rus kültürünün özgünlüğü, Batı Avrupa kültüründen farklılığı hakkındaki giderek daha yüksek sesle duyulmaya başlayan bu fikirler, Aleksandr N. Afanasyev’e göre, “XIX. yüzyılda daha gelişmiş haliyle “Slavofilizm” olarak adlandırılacak olan “ideolojik bir ruh haline dönüşür” (Afanasyev, 2002:28).

Tarihi iki yüzyıl arası Rus yazarları için özellikle çekici kılan, geçmişi bugün ve gelecekle birleştirerek ulusal yaşamın genel bir resmini yeniden oluşturmak, bütüncül bir tarih kavramı geliştirmek için gerekli olmasıdır. A.V. Petrov söz konusu dönemin edebi düşüncesi için; “tarihsel felsefi yapıların merkezinde tarihsel bir kişi ya da dönemin değil, fikirlerin ve kavramların yer aldığını”, böylece “ön romantik dönem yazarlarının tarihsel bilincinin bireysel bir yapıda olduğunu” (Petrov, 2012:77-86) ifade eder.

Modern edebiyat çalışmalarına bakıldığında, XIX. yüzyılın başında sanatsal düşüncede tarihsellik, “gelenekçilik” poetikasıdan “bireysel yaratıcılığa” geçişin koşullarından biri olarak kabul edilir (Grintser (Red.), 1994:4). Romantik öncesi tarihselliğin ana temalarını da

şekillendiren bu düşünce sisteminde, bireysel karakterlerin yeniden oluşturulması, tarihsel olayların öznel olarak yorumlanması, anlatının lirik özellikler barındırması, canlı bir anlatının benimsenmesi, imgelem ve ortamın “canlılığı” aracılığıyla tarihten modernite için ahlaki ders çıkarma güdüsü gibi özellikler yer alır (Arhipova, 1999:153-193).

İ.Yu. Fomenko, “XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Rus tarihsel düşüncesinin, aydınlanmanın tek yanlı ve spekülatif tarih yazımı kavram ve yöntemlerini geride bırakmanın yanında sahip olduğu olumlu özellikleri koruduğunu ifade eder” (Fomenko, 1981:167-184). Bu aşamanın bir sonucu ve Herder’in yukarıda yer verilen “halkın yarattığı sanatsal değerlere” yönelik vurgusu, ulusal edebiyat ile halkın tarihinin iç içe olduğu fikrini pekiştirir. Sözlü halk şiiri, mitoloji ve Eski Rus edebiyatı Rus toplumu için giderek daha önemli hale gelir. Ulusun manevi gelişiminde önemli yer tutan anıtlar derlenerek yayınlanır. Halk şarkılarının, blinaların, masalların, atasözlerinin ve eski şiirlerin el yazması koleksiyonları ve listeleri yaygın hale gelir. Bu ulusal kimliği perçinleyen faaliyetlerin yanında XVIII. yüzyıl tarih yazımının ve tarihsel olayların sanatsal olarak yeniden yaratılması ile “antik ulusal tarih kutsal bir şey, bir mit olarak deneyimlenmeye başlanır” (Afanasyev, 2002:44). Antik tarihin sanatsal yorumunu modern dünya görüşü ve kişisel düşüncenin doğası aracılığıyla belirleyen özel bir düşünce türü oluşmaya başlar.

İki yüzyıl arası geçiş sürecindeki edebiyatta sanatçı, eserini gerçek ve ideal bir bütünlük içinde belirli bir kişinin kişisel dünya algısına dayandırır. Tarihsel olarak somut ve doğru bir imgenin yaratılması henüz mümkün değildir ancak sanatsal imge içsel olarak karmaşık hale gelmiştir. Nitekim edebiyattaki bu yeni yönelimin teorik olarak kavranması ancak 1810’ların ikinci yarısı ile 1820’lerin başında gerçekleşebilecektir (Fedosyeva, 2008).

XVIII. yüzyılın sonu XIX. yüzyıl başında edebi tarihsellik, ulusal, folklorik, klasik ve modern unsurları bir arada barındıran heterojen bir özelliğe sahiptir. Eserin bütünlüğü, yazarın bilincinin, anlatıcının veya ana karakterin imgesine yansıtılmasıyla sağlanır. Halkların antik, Hristiyanlık öncesi ve erken Hristiyanlık dönemindeki varoluşları, bu döneme olan uzaklığı nedeniyle cazip birer konu olur. B.M. Eyhenbaum “Antikiteye yapılan bu çağrının, yazarın hayal gücünü ve fantezi dünyasını kısıtlamadığını, aksine, “tarihsel duygunun” tam olarak ifade edilmesi için bir fırsat sunduğunu” vurgular (Eyhenbaum, 1969:203). Böylece Rus antikitesi, ulusal yaşamın karakteristik özelliklerini, ulusun ruhunun oluşumunda kronolojik olarak uzak, efsanevi bir dönem olarak ahlaki, etik ve estetik idealleri ifade eden bir zemin işlevi görür.

İki yüzyıl arası Rus edebiyatında tarihselliğin oluşumunda ve gelişiminde etkili olan bir diğer gelişme ise XVIII. yüzyıl İskoç şair James Macpherson’un (1736–96) oluşturduğu Ossian miti ile kaleme aldığı şiirlerin 1790’ların başında Rusçaya çevrilmesi olur. “Ossianizm” Avrupa

Kıtası başta olmak üzere birçok ülkede ve Rusya’da ivme kazanan ulusalcı hareketlerin ifade bulmasında bir araç olur ve kültürün taşıyıcısı olarak kabul gören halka olan ilgiyi artırır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Levin, 1980).

Halk geleneklerini eski İskoçya’nın otantik bir tarihsel kaydı olarak gören Macpherson, sözlü gelenekleri, sanatsal bir performans, geçmişin doğru bir anlatımı olarak görür. Şair, Ossian şiirlerinin “gerçek tarihsel kalıntılar” olduğunu ve bu şiirlerin ideolojisini “tarih ve şiirin kaynaştığı noktada” ortaya çıkan “geçmişin sesi” olarak açıklar (Haywood, 1986:77). Macpherson’a göre “Ossian tarihtir; tarihsel olaylar ve bunların bir ozan tarafından anılması birbirinden ayırt edilemez ve dinleyiciler de bu performansa katıldıkları için bu tarihsel sürece dâhil olurlar” (Mulholland, 2009:293-414).

“Ossian”, dönemin Rusya’sının şiir ve düzyazısına, İskoç ve Eski Rus renklerinin bir karışımından oluşan “kuzeyli” bir üslup kazandırır. “Ossian” tarzı, tarihsel geçmiş temasına, antik çağa yönelen yazarlar için kaçınılmaz bir hal alır. Ana özellikleriyle yabancılık ve ihtişamın birleşimi, kasvetli, çoğunlukla gece ve sisli manzaralar, kederli bir melankoli tonu taşıyan eserler kuzey doğasını çağrıştırır. Hızla akan zaman ve dünyevi her şeyin yozlaşabilirliği teması, kasvetli renk ve elejik ruh halini sıkça vurgular. Uzak tarihsel geçmiş, dünyadaki uyumlu insan varlığının altın çağı, modern gerçeklik ise dünyanın orijinal bütünlüğünün kaybolduğu ve insanın suç eğilimlerinin zafer kazandığı iki dönemin tezatlığı üzerinden şiirsel bir tasvir kaynağı haline gelir.

Rus edebiyat tarihi üzerine bir dizi çalışmaya imza atan A.V. Arhipova, “bu dönemde tarihselliğin oluşumunu, yüzyılın başındaki edebiyatta özel bir “Ossian” tarzın gelişmesiyle ilişkilendirir ve dönemin tarihselliğinin “Ossian tarihselliği” olarak adlandırılabilirliğini, Ossian etkisinin dönemin eserlerinde basit taklitlerle sınırlı kalmayıp, üslubun tamamında etkili olduğunu” ileri sürer (Arhipova, 1984:217).

Eski Rus edebiyatı ve folklorüne uyarlanan bu temalar üzerinden, yeni zamanın bireyinin fikirlerindeki antik çağ kahramanı temsil edilir. Bu bireyin kahramanı cesaretin ve göreve bağlılığın timsali olan bir ideali temsil eder. Kahraman, özgürlüğünü ve mutluluk hakkını savunma arzusu güderken halkının, anavatanının özgürlüğü için mücadeleyi önceler.

Buraya kadar yer verilen gelişmeler ve fikirler bağlamında gelişen ulusal ve tarihsel bilincin yazın alanında da önemli çıktıkları olur. Bunlar arasında özellikle ünlü tiyatrocu ve aktör P.A. Plavilşnikov tarafından kaleme alınan bir dizi makale tiyatronun kuralları ve işlevlerine yön vermenin yanında, “ulusallık” fikirlerini tarihten alınan materyal ve konularla zenginleştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Dramaturji alanındaki önemli faaliyetlerinin yanında Rus düşünce dünyasında uzun yıllar etkili olacak argümanlar dile getiren Plavilşnikov'un başta "Tiyatro" (Teatr, 1792) ve bu esere ek olarak yazılan "Tiyatro Üzerine Bir Önceki Makaleye İtiraz" (Vozrojdeniye neizvestnogo na predıdşnuyu statyu o teatre) ve "Yazarın İtiraza Cevabı" (Otvét soçinitelya na vozrajenıye neizvestnogo), ayrıca kaleme alınan "Rus Ruhunun Doğuştan Özellikleri Hakkında" (Neçto o vrojdennom svoistve duş possiyskih) (1792) eserleri, ulusal karakterin özellikleri, Rus kültürünün özgünlüğü ve ana dil gibi sorunsalları gündeme ilk kez taşıması açısından önemlidir (Kokşeneva, 2014). Plavilşnikov, tiyatral terimlerden başlayarak, eserlerde ve sahnede kullanılan tüm sözcüklerin Rusça olması gerektiğini savunur. Dilde savunulan bu ulusallaşma fikri, karakterlerin seçiminden olay seçimine kadar belirleyici bir unsur olur. Drama ve diğer sanatların "Rus zevki" ile oluşturulmuş bir "Rus ruhu" taşıması gerektiğini ileri sürerek, olayların Rus tarihinden alınması, karakterlerin ise antik tarihten ziyade Ruslara has özellikler barındırması gerektiği üzerinde durur (Kuleşov, 1972).

Plavilşnikov'un, "Rus ruhu" kavramını yaygınlaştırmaya yönelik çabasında üzerinde durduğu konulardan biri de ülkenin kültürü ve dili üzerinde baskın bir etkisi olan Fransızlaşma eğilimidir. Yabancı hayranlığını "Rus soylularının kültürel ve sosyal bir hastalığı" olarak gören Plavilşnikov, Rusların kendi ulusal karakterleri, gelenekleri, görgüleri, kültürleri ve tarihsel yolları olup olmadığı sorusuna makalelerinde keskin bir dil kullanarak cevaplar verir. Rus dilinin sahip olduğu dilsel özellikler ve ahenkli ifadesiyle Fransızcadan daha akıcı olduğunu ifade eder. Sanatçıya göre ulusallaşma sürecinde, arka planda yer alan kültür ve yaşamdaki yabancı egemenliği bir "kendini tanıma" süreci işlevi görmelidir. Onun için yabancı faktörü, ulusal hareketin kendi kaderini tayin sürecinde bir tür hızlandırıcı olarak hareket eder. Plavilşnikov'u fikirler düzleminde özgün kılan ise sadece sorunun farkına varmakla kalmayıp, sürece eylemle katkıda bulunması olur. Onu, Rus kültürünün XIX. yüzyılda kat edeceği önemli yolun ilk kilometre taşları arasına yerleştiren, yeni yüzyılın önemli sorunlarını öngören vizyonu ve eylemleri, söz konusu makalelerinde vücut bulan argümanları ile kayda geçer ((Kokşeneva, 2014).

Plavilşnikov'un ortaya attığı fikirler ve sonraki yıllara etkisi üzerinde duran L.N. Kiseleva, sanatçının eserlerinde ortaya çıkan, birbiriyle karşı karşıya gelen iki tür vatanseverlik kavramı üzerinde durur. Bu kavramların merkezinde yazarın Rusya'ya bakış açısı yer alır. "Tiyatro" makalesinde Rus dramalarına öncelik veren bir Rus ulusal tiyatrosunun yeniden yaratılması gerektiğini ileri süren yazar, konuların Rus tarihinden ve Rus yaşamından seçilmesini talep eder. Bu bağlamda oluşturulacak olan "Rus zevki"nin diğer ulusların taklit edilmesine ya da ödünç alınmasına dayandırılmaması gerektiğini savunur. Söz konusu

makaleyi takiple kaleme alınan “Tiyatro Üzerine Bir Önceki Makaleye İtiraz” eserinde ise vatanın değerlerine bağlı kalınmaya devam edilmekle birlikte, vatan sevgisi daha tarafsız bir özellik kazanmaya başlar. Makalenin yazarı kendisindeki hatalara ve yabancıların erdemlerine karşı daha yüksek bir farkındalığa sahiptir. Her iki makalenin yazarı olarak Plavilşkinov’u ve sunulan argümanları özel kılan bu durum, onun kişisel düşünce alanının dışına çıkar. Bu eserlere, gelecekte Slavcılar ve Batıcılar olarak Rus düşünce dünyasına yön verecek iki grubun argümanlarının çekirdeğini içermesi açısından sıklıkla değinilir. Hem “Tiyatro” makalesinin hem de “İtiraz” makalesinin yazarı, Slavcılar ve Batıcıların ortak noktası olduğu üzere, zihinsel olarak vatanına bağlıdır ancak bu bağlılık ve sevgi, farklı eylemlerle sonuçlanacak fikirler yaratır (Kokşeneva, 2014).

Plavilşnikov’un fikirlerindeki bu karşıtlığın etkisi günümüzde de devam eder. Yazarın makaleleri, kültürdeki yabancı etkiye dair olumsuz algıyı olumlayarak kültürel bir program haline getirilmesinin iyi bir örneğini oluşturur.

Tiyatroya “ahlakı düzenleyen bir eğlence” (Plavilşnikov, 2000) olarak bakan Plavilşnikov, Rus yaşamını sanat eserleri için tükenmez bir kaynak olarak görür. Öncellerinin ulusal kimlik kavramına dair atılımlarını pekiştiren yazar, genel normatif estetik kategorisini doğrudan belirli tarihsel faktörlere, ulusal karaktere ve değerlere bağlı hale getiren XVIII. yüzyılın ilk Rus yazarı, edebiyat teorisyeni olur. Genel olarak, bu alandaki yargıları, iki tür tarihselliğin -natüralist ve yeni- iç içe geçtiğine tanıklık eder (Petrov, 2006:139).

Tiyatro sanatından yola çıkarak XVIII. yüzyıl Rus düşüncesinin geldiği aşama açısından bir yüzyıl sonucu ve manifestosu olarak kabul edilen bu eserleri V.İ.Kuleşov “büyük bir zekâ, estetik anlayış ve bilgi birikiminin göstergesi” olarak kabul eder (Kuleşov, 1972).

Yüzyıl sonuna doğru Rus tarihi temalarına artan ilgi dönemin çağdaş fikirleri ile harmanlanarak edebi eserlere konu olmaya devam eder. Halkın ve devletin tarihi hakkındaki bilimsel bilginin henüz oluşmaya başladığı XVIII. yüzyılın son çeyreğinde, özellikle toplumun eğitilmiş kesiminin zihninde yer tutan mitolojik ve folklorik bilgiler bu tür eserlerle daha da yerleşik hale gelir.

Bu anlamda yazılmış önemli eserlerden biri de M.N. Muravyov’un 1794-1796 yıllarında kaleme aldığı “Oskold” (Oskold) adlı öyküdür. Tarih ile yakından ilgilenen Muravyov, Aydınlanmaya yönelik fikirleri ile de söz konusu sürece düşünsel ve edebi bağlamda önemli katkılarda bulunur.

Tarihe olan bakış açısını “modern” kavramı üzerinden açıklığa kavuşturan yazar, moderniteyi, bir yandan insanlığın manevi ve ahlaki gelişiminin bir sonucu, diğer yandan da gelecekte toplumun mükemmelleşmesinin bir koşulu olarak görür (Fedoseyeva, 2013:53-60).

Yazarın aydınlanma düşüncesine yönelik düşünceleri ise Avrupa Aydınlanması fikirlerinin eleştirel bir şekilde özümsemesi gerekliliğine dair bir dizi bağımsız sonuç içeren karmaşık bir tarihsel görüşler sistemini oluşturur. Gelişmiş medeniyetlerin daha az gelişmiş olanı etkileyeceği fikrine karşılık, bunun tersinin de mümkün olabileceği ve halkların karmaşık karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğu düşüncesini öne çıkarır. Muravyov, sadece Avrupa bilimsel düşüncesinin ulaştığı seviyeyi özümsemekle kalmaz, aynı zamanda o yıllarda Avrupa felsefesinin henüz çözmekle uğraştığı sorunsalları formüle etmeye çalışır (Fomenko, 1981:184).

“Oskold”, yazarın Avrupa aydınlanmasına yönelik fikirlerini de içeren tarihsel görüşlerinin kurguyla zenginleştirilmiş bir bileşimi olarak karşımıza çıkar. Vikingler, Ruslar ve Slavlar gibi kuzey halklarının Çargrad (İstanbul)’a yaptıkları seferi konu alan hikâye, başından itibaren ayrıntılı tarihsel bilgilere yer verir. Eski Rus kroniklerinde farklı varyasyonlarla yer verilen bu seferin içeriği hakkında bilgi yoktur ancak ağır sonuçları olduğundan bahsedilir. Yazarın eseri için büyük oranda temel aldığı tarihi kaynak ise 1767 yılında yayınlanan “Nikon Kroniği”dir. Esere ismini veren “Oskold”, söz konusu seferi komuta eden Slav Knez’in adıdır (Fedoseyeva, 2013:53-60).

İskandinav mitolojisinin ana tanrısı Odin tarafından himaye edilen birleşik grupların lideri Oskold, yine Nikon Kroniğine uygun olarak sefere dini bir nitelik kazandırarak, halklara atalarının inancını geri getirmek ve Yunan tanrılarının gücünü yok etmek için birliklere liderlik eder. Hikâyenin kahramanı birçok insani erdeme sahiptir ancak henüz Hristiyanlığın bilgeliğine sahip değildir. Pagan yaşam fikirlerine göre yaşamakta, hayallere kapılmaktadır. Eserde yer verilen mitolojik tanrıların ve kahramanların isimleri dâhil olmak üzere birçok kavram, “Ossian” ve “İgor Alayı Destanı”nın ruhuna uygun bir antik atmosfer yaratır. Bu seferin ve savaşçıların tasviri, Oskold’un gizemli hayaletle savaşı, Y.D. Levin’in de ifade ettiği üzere J. Mcpherson’ın eserleriyle doğrudan paralellikler gösterir (Levin, 1980:81-82). Hikâyenin kahramanları sadece cesur ve boyun eğmeyen kalplere sahip değildir. Vatan için kendilerini feda etmeye hazır savaşçılar olmanın yanında şefkatli duygulara da sahiptirler. Eski Slavların ayinlerini ve geleneklerini “Ossianizm”in sembolizmi ve şiirsel unsurları ile harmanlayan yazar, özgün bir antikite imgesi yaratır. Eserde, Rus Orta çağının geleneksel ve tarihsel detayları, mitoloji, folklor ve modern edebiyat unsurlarının bir arada kullanılmasıyla oldukça renkli anlatımlara yer verilir. Genel olarak tarihsel olay örgüsü yazarın düşüncesini ifade etme amacına hizmet eder. Hikâye, XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında Rus halkını özellikle meşgul eden aşk temasını, ahlaki meseleleri, dini soruları vurgulayarak işlenir.

Aydınlanma fikirlerinin eserde tuttuğu yer ise bir aydınlanma teorisi olan “çevre teorisi” bağlamında işlenir. Yazar, kahramanlarını Aydınlanmanın doğal yasalarına uygun yaşayan “doğal” insan kavramına duyduğu yakınlıkla ve tarihsel özelliklerle renklendirir. Diğer taraftan, mevsimlerin belirgin bir şekilde değiştiği, fırtınalı ve doğanın insan yaradılışına düşman olduğu, kasvetli ve sert manzaralarla betimlenen çevresel koşullar, eserde geçen kuzey halklarına cesur, aktif ve asil bir karakter kazandırır. Eserde yer verilen halklara atfen, “Ossian”da, Eski İskandinav renkleri ve Eski Rus’un bileşiminden meydana gelen özgün bir bütünlük söz konusudur. Bu bütünlük söz konusu halkların varoluş koşullarının ve dünya görüşlerinin benzerliğini ortaya koymak adına özellikle öne çıkarılır (Fedosyeva, 2008).

Muravyov’un bu öyküsünü analiz eden ilk kişilerden biri olan K.N. Batyuşkov, eserin güzelliğine atıfta bulunur, “karakterlerinin keskin özellikleriyle birbirinden ayrıldığını, adeta gözler önünde yaşadıklarını ve hareket ettiklerini” kaydeder. Ayrıca, “hem bir masal hem de bir öykü olarak gördüğü bu eserin türsel özgünlüğünü öne çıkararak, onu anlatı olarak nitelendirir ve destana yaklaştırır” (Batyuşkov, 1989:67-68).

V.N. Toporov ise öykünün yazarı M.N. Muravyov’un tarihsel, kronolojik ve etno-kültürel bakış açısının genişliğine odaklanarak metnin şaşırtıcı yoğunluğuna dikkat çeker (Toporov,2001:806-809). Ona göre, yer yer metni okumayı güçleştirecek düzeydeki bu yoğunluk, gelişiminin ilk aşamasındaki tarihsel anlatı türünün temel özelliklerinden birini oluşturur. Sadece rasyonel ve mantıksal yollarla değil, aynı zamanda duygusal ikna edicilik yoluyla elde edilen geçmişin lezzetinin yeniden üretilmesi oldukça önemlidir. Muravyov, sayısız karakter, kabile, mitolojik ve topografik isimleri listeleterek, okuyucusunu bir tür “huni”nin içerisinde sonsuz derecede uzak bir çağa çeker. Yazar şiirselliği okuyucu üzerinde etkileyici bir etki yaratmanın araçlarından biri olarak kullanır (Toporov,2001:855).

Söz konusu dönemde tarihsel yazının gelişimine yönelik önemli çalışmaları olan T.V. Feodosyeva, eserdeki “antik çağın şiirsel tasviri”ni yazarın çağdaşı olan uygar bir insanın psikolojisinin bariz etkisi altında yaratıldığını ifade eder. Araştırmacı, romantik öncesi tarih görüşüne uygun olarak yazarın, okuyucuya bazı sivil ya da tarihsel erdemleri öğretme görevine değil, tam olarak duygusallığa, psikolojik yoğunluğa ve bunun sonucunda tasvir edilen şeye ruhen dâhil olma hissine yönelik tutumuyla sağlandığını öne sürer (Fedoseyeva, 2006:83). Bu nedenle, hikâyede, sadece belirli tarihsel gerçekler veya olayları tanımlamakla kalmaz aynı zamanda okuyucunun olayları kendi gözleriyle görmesini sağlayan tarihsel resimlerin aktarılmasına çok dikkat edilir (Konstantinova, 2015:31-41) .

Muravyov’un bu deneyimiyle kurulan, anlatının bir efsane veya menkıbenin olay örgüsüne dayandırıldığı bu tarihsel anlatım geleneği, XIX. yüzyılın başlarında Rus şair ve nesir

yazarlarının eserlerinde geliştirilmeye devam edilir (Fedoseyeva, 2012:409-453). Yazarın tarihi, kronik ya da folklorik gerçeklere dayanan kurgusu, yazarların Eski Rus geleneği ile bağlantıyı vurgulayan “antik masal” olarak tanımladıkları anlatı türünün özel bir modifikasyonunun temelini oluşturur.

Yukarıda yer verilen “tarihin şiirsel tasviri” P.Y. Lvov’un “Gostomisl’dan Romanovların İktidarlığına Kadarki Rus Kahramanların Onur Tapınağı” (Hram slavi possiykih geroyev ot vremeni Gostomisl do tsarstvovaniya Romanovih) (1803) adlı eserinde de farklı özellikler kazanarak ifade edilir.

Rus tarihsel temalarına özel bir ilgisi olan P.Y. Lvov’un birkaç bölümden oluşan bu eseri, Slavların kökeni ve Ruslarla olan bağlantıları hakkında eski yıllıklara dayanan bir hikâye ile başlar. Eserin devamında, yazarın ulusal tarih temalarını bir zafer tapınağı ile özdeşleştirdiği tasvirlerinin yer verildiği hikâyeler yer alır. Yazar-anlatıcının hayal gücünde, görkemli doğanın eski Slav halkının cesur ve kahramanlıklarla yüceltilmiş ruhuna karşılık geldiği uyumlu bir dünyanın pitoresk bir resmi ortaya çıkar. Eserde Slav Rusların putları ve pagan özellikleri ile festivallerinin ve oyunlarının tasvirleri verilir. Dönemin gerçek bir resmini çizmek isteyen yazar, folklorik materyallere atıfta bulunarak halk ritüellerinin ayrıntılı açıklamalarını verir. Eser, “Rusya’nın Şanlı Knezi I. Mstislav Volodimiroviç’in Öyküsü” ile sona erer. Yazar söz konusu hikâyenin metnine “İgor Alayı Destanı”ndan, kroniklerden ve eski Rus halk şarkılarından çok sayıda alıntı ekler.

Yazar, eserin ön sözünde yer verdiği, “kitabım bir tarih değil, bazı konulara dair tarihe öykünen bir anlatıdır” ifadeleri eserde kurgunun tuttuğu yeri vurgulaması açısından önemlidir. Ayrıca yazar aynı ön sözde eserin sahip olduğu tarihsel arka planı şu ifadelerle açıklar; “Bu kompozisyon, tek bir yenilik kelimesinin bile onurlu antikliği değiştirmemesi için dikkatli bir gözlem gerektiriyordu ve bunun için düşüncelerimi, ifadelerimi, konuşma biçimlerimi Rus masallarının, şarkılarının ve hikâyelerinin ruhuyla benzeştirmeye, onlarla koordine etmeye, birleştirmeye çalıştım” (Lvov, 1822:1) Lvov bu şekilde, “tarihsel betimlemeleri, tanrıları ve kahramanları Slav mitolojisine ilişkin verilerle doğrudan birleştirme girişiminde bulunur” (Fedoseyeva, 2013:53-60)

Lvov’un bu tarihsel anlatılar döngüsü, geçmişin büyük kahramanlarının küçük tarihsel portrelerinin ötesinde, hacim olarak portreleri aşan ve böylece karakterlerin daha ayrıntılı bir karakterizasyonunu sunan birkaç hikâyeyi bir araya getiren yapısıyla alışılmadık bir eserdir. Tarihsel alegorik tarzın açık bir örneği olan eserin girişinde yer alan anlatı “Onur Tapınağı”nı sembolik bir dille tanımlar ve ardından ana bölümde küçük hikâyeler ve masallarla,

kahramanların gerçek hikâyelerini aktarmaya çalışır. Hikâyelerin kahramanları ise Eski Rus tarihinin önde gelen knezleri ve çarlarıdır.

T.V. Fedosyeva, “eserin içeriğindeki farklı unsurların birleşiminin bilinçli olarak organik bir bütün haline gelmediğine ve eklektik olduğuna” dikkat çeker. Ona göre, “metinde görülebilen ve ayırt edilebilen bu unsurların her birinin kendine özel bir amacı vardır. Buna karşın, okuyucunun algısında, tanrılara tapınma tasvirleri, ritüel eylemler ve kahramanlık hikâyeleri ile temsil edilen bir “antik çağ” imgesi oluşur. Bütünün bir parçası olarak, bireysel parçalar inandırıcılık ve tekdüzelik kurallarına göre değil, uyum ilkesine göre bir arada bulunur. Bu uyumu sağlayan baskın güç ise yazarın kişisel düşüncelerinin domine ettiği anlatım tarzıdır” (Fedosyeva, 2008).

Eser, söz konusu dönemde, farklı tarihsel olgu, şahsiyet ve kavramları birleştirme ilkesinin tarihsel eserlerde ne kadar önemli olduğunu açık bir şekilde ortaya koyması açısından önemlidir. Yazar, “tek tek metinleri birbirine bağlayarak, döngünün biçimi sayesinde daha geniş bir tarihsel panorama sunar. Tarihin, görünüşte birbirinden farklı isimleri ve olguları birbirine bağlayan tek bir güç ve gelişen bir süreç olduğu hissini aktarır” (Konstantinova, 2015:82-83)

Diğer taraftan, eserde ifade edilen tarihsel düşünce tarzı, yazıldığı zamanın ruhuna da oldukça uygundur. Anlatıcının tarihsel düşünceleri, duygusal ve romantizm öncesi bir uyum içerisinde, huzur ve doğayla bütünleşme atmosferinde başlar. Eserin okuyucusu dünyanın gidişatını ve insan eylemlerini kavrar. Bu da onu, krallıkların yükselişi ve çöküş nedenleri, büyük ayaklanmaları, ulusların yıkılışını, güçlü monarşilerin zayıflamasını anlayacak bir düzeye ulaştırır (Konstantinova, 2015:84-85).

Barındırdığı tüm bu özelliklerle eserinin yenilikçi değerinin farkında olan yazar onu “türünün ilk örneği” olarak adlandırır (Fedosyeva, 2008). Modern bilimde ise “öznel yazar başlangıcı”nı bir ifadesi olarak değerlendirilir (Kapitanova, 1994:8). Eserde tarihsel ve sanatsal anlatı ile bilimsel ve mitolojik deneyim yazarın yaratıcı hayal gücü ve görüşleri ile bütünleşir. Eserin olay örgüsünü belirleyen temel unsur, yazarın karakterlerin tarihsel rolüne ilişkin kendi anlayışıdır (Konstantinova, 2015:84-85).

İki yüzyıl arası geçiş döneminde Avrupa siyasi düşüncesinde etkili olan L. Montesquieu’nun fikirleri Lvov’un düşünce ekseninde de yer edinir. Montesquieu’nun, “kişisel çıkarlarını öne çıkaran soyluları durduracak bir merkezi gücün ülkeleri yıkımdan kurtaracağı düşüncesi” (Ayrıntılı bilgi için bkz. Makogonenko, 1981:3-65) Lvov’un eserde tarihsel karakterleri konumlandırmasında önemli olur.

Yazarın genel olarak güçlü Rus hükümdarlarını olumlu niteliklerle öne çıkarmasında, özellikle de Rus tarihinin tartışmalı yöneticilerinden biri olan Korkunç İvan'ı boyarlar arasındaki çekişmeleri durdurmayı başarmasıyla takdir etmesinde bu bağlantı göz ardı edilemez. Devlette merkezi bir güç kurmayı başarmanın yanında Kazan ve Sibirya'nın fethi gibi önemli gelişmeler onu yüceltmek adına kullanılır. Yazar ayrıca İvan'ı ülkesini aydınlatan biri olarak görür. Nitekim onun hükümdarlığı sırasında Rusya'da bilim ve sanat gelişmiş, matbaacılık başlamış, diğer ülkelerle ticaret ve diplomatik temaslar kurularak düzenli bir ordu oluşturulmuştur. Diğer taraftan yazar, Korkunç İvan'ı dizginleyemediği ihtirasları nedeniyle de kınamaktan geri durmaz.

“Onur Tapınağı”nı dönemin özgün eserleri arasına yerleştiren tüm bu içerik ve yapısal özelliklerin yanında eser, çeşitli edebi gelenekleri birleştirmesiyle de farklıdır. Eserin en başında açıkça hissedilen duygusal-ön romantik tonlamanın yanında, klasisizm ve başta od olmak üzere yüksek türlere ilişkin birçok özellik bulunur. Lvov eseriyle, “N.M. Karamzin tarafından inşa edilen tarihsel anlatının duygusal-önromantik çizgisinden saparak daha didaktik bir anlatıya geçiş yapar. Yazar alegoriyi, bu didaktizmi yazarın düşüncesini ifade etmek için daha organik hale getirecek sanatsal bir araç olarak kullanır” (Konstantinova, 2015:92).

Sonuç olarak XVIII. yüzyılın sonu XIX. yüzyılın başında tarihsel düşünce paralelinde gelişen edebiyat, tarih, aydınlanma, ön romantizm duygusallığı ve ulusallaşma gibi kavramları bir arada barındırarak ilerler. Dönemin eserlerini özgün kılan ise tüm bu kavramları farklı edebi tür ve yapılarla, farklı iletilerle ve farklı önceliklerle ele almaları olur.

Henüz olgunlaşmaya başlayan bilimsel tarih bilgisine, tarihsel mitlere ve mitolojiye kurgunun dâhil edilmesiyle tarih, edebiyat eşiğinden geçmiş olur. Batı Avrupa düşünce hareketleri ve aydınlanma bağlamında ulusal benlik ve kimlik sorunsallarının gündeme taşınması, Rus kimliğini öne çıkarmak isteyen sanatçılar için gereken zemini hazırlar. Yeni zamanın “aydın” edebiyatçısı çağdaş bireyi eğitmek ve yönlendirmek için tarihi olayların gidişatına ve tarihi kişilerin üstlendikleri rollere başvurur. Edebiyatçıların da artık tarihe dair kişisel çıkarımları ve söyleyecek sözü vardır. Bu sözü ilk kez dile getirenlerden biri olan P.A. Plavilşnikov, Rus tarihinin eserlere konu edilmesi gerektiğini ve ulusal beğenin oluşturulması gerektiğini makaleleri aracılığıyla ortaya koyar. Onun tarafından oluşturulan tarihselliğin teorik çözümlemeleri daha sonraki tarihsel edebi eserlerin temelini atar. Bu temel üzerine inşa edilen ilk ifadelerden birini kaleme alan M.N. Muravyov eski Rus ruhu üzerinden “antik çağın şiirsel tasvirini” yapar. Antik masal türünün ilk örneği olan “Oskold”, yazıldığı zamanın fikir ve gereksinimleri göz önünde bulundurularak kaleme alınır. P.Y. Lvov ise oluşturduğu “Onur Tapınağı” alegorisi ile tarihin şiirsel tasvirine devam eder. Ancak bu eski Rus ruhunu ve

ritüellerini farklı hikâyelere bölüştüren tasvir, tarihin farklı parçalarından bütünsel mesajlar vermeyi amaçlar. Yazarın kişisel fikirlerinin de yer edindiği bu iletilerde tarihi olay ve şahsiyetlerin olumlanarak veya yerilerek tasvir edilmesi edebiyata “yazar - anlatıcı” kavramını dâhil eder.

Böylelikle tarihsel edebiyat, eserlerin yazıldığı dönemin okuyucusu için geçmiş i tanıtırken modern okuyucu için konu aldığı geçmiş ve yazıldığı dönemin sorunlarına adanan iki eksenli bir tarih dersi niteliği kazanmış olur.

KAYNAKÇA

- Afanasev E.L. (2002) Na puti k XIX veku (RusskaYa literatura 70-h gg. XVIII v. – 10-h gg. XIX v.), Moskva:Nauka.
- Arhipova A.V. (1999) Predromantiçeskie tendentsii v kritike 1800– 1810-h godov, Oçerki istorii russkoy literaturnoy kritiki : v 4 t., T. 1., S.Peterburg:Nauka.
- Arhipova, A.V. (1984) Evolyucsiya istoriçeskoy temi v russkoy proze 1800–1820-h gg. Na puiyah k romantizmu, sb. nauch. tr. Leningrad
- Batyuşkov K.N. (1989) Pismo k M.N.Muravevu,O soçineniyah g. Muraveva, Soçineniya v 2 t. T. 1. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Eyhenbaum, B.M. (1969) Karamzin, O proze, sb. statey, Leningrag: Izd. hudozhestvennaya Literatura.
- Fedoseeva T.V. (2006) Teoretiko-metodologiçeskie osnovaniya literaturı russkogo predromantizma, Moskva: MGOU
- Fedoseeva T.V. (2012) Janr “starinnoy povesti”, Literatura russkogo predromantizma, mirovozzrenie, estetika, poetika, T.V. Fedoseeva (red), Ryazan:Ryaz. gos. un-t im. S.A. Yesenina.
- Fedoseeva, T.V. (2013) “Oskold” M.N. Muravyova v kontekste predromantiçeskogo janra “starinnoy povesti”, Erişim adresi: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-predromanticheskom-haraktere-istoricheskogo-myshleniya-v-russkoy-literature-rubezha-xviii-i-xix-vekov>
- Fedoseeva, T.V. (2008) O predromantiçeskom haraktere istoriçeskogo mişleniya v Russkoy literature, rubeja XVIII. i XIX. vekov, Erişim adresi: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-predromanticheskom-haraktere-istoricheskogo-myshleniya-v-russkoy-literature-rubezha-xviii-i-xix-vekov/viewer>
- Fomenko, İ. Yu. (1981) İstoriçeskie vzglyadı M.N. Muraveva, G. P. Makogonenko, A. M. Pañenko (Red.), Problemy istorizma v russkoy literature: Konets XVIII - naçalo XIX v. (s. 167-184) içinde. Leningrad: Nauka.
- Grintser P.A. (Red.). (1994) İstoriçeskaya poyetika, Literaturnie epohi i tipı hudojestvennogo soznaniya, Moskva: İzd. Naslediye.
- Ian Haywood, (1986) The Making of History: A Study of the Literary Forgeries of James Macpherson and Thomas Chatterton in Relation to Eighteenth-Century Ideas of History and Fiction, London: Fairleigh Dickinson University Press.
- James Mulholland, (2009) James Macpherson’s Ossian Poems, Oral Traditions, and the Invention of Voice, Erişim adresi: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://journal.oraltradition.org/wp-content/uploads/files/articles/24ii/08_24.2.pdf

- Jirmunskiy, V. M. (1959) *Jizn i tvorčestvo Gerdera*, V kg.: Gerder I. G. Izbr. soç. Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo hudojestvennoy literaturı.
- Kapitanova L.A. (1994) *Povestvovatel'naya struktura russkoy romantičeskoj povesti (naçalnyj etap razvitiya)* Moskva:MPGU
- Kapitolina K., (2014) Petr Plavilşnikov: russkih mojno pobit inogda, no pobedit – nikogda, Erişim adresi: https://pravfond.ru/press-tsentr/stati/petr_plavilshchikov_russkikh_mozhno_pobit_in
- Konstantinova, I. G. (2015). *Stanovlenie janra istoričeskoj povesti v russkoy literature kontsa XVIII – naçala XIX vv. (Dissertatsiya)*. Moskva: Moskovskiy gosudarstvennyy oblastnoy universitet.
- Kulešov V. İ., (1984) *İstoriya russkoy kritiki XVIII—XIX vekov, Formirovanie predmeta russkoy kritiki v XVIII veke*, Glava 1. Klassitstičeskaya kritika. Lomonosov, Trediakovskiy, Sumarokov, Derjavin, Heraskov, Lukin, Plavilşnikov, Erişim adresi: <https://trediakovskiy.lit-info.ru/trediakovskiy/kritika-o-trediakovskom/kuleshov-istoriya-kritiki/klassicisticheskaya-kritika.htm>
- Levin, Yu. D., (1980) *Ossian v russkoy literature (Konets XVIII—pervaya tret XIX veka)* Leningrad:Nauka.
- Lvov P. (1822) *Hram slavi velikih rossiyan*, Ç. 1. Moskva: pri İmperatorskoj Akademii nauk.
- Makogonenko, G. P. (1981) *Iz istorii formirovaniya istorizma v russkoy literatüre*. G. P. Makogonenko, A. M. Pançenko (Red.), *Problemy istorizma v russkoy literature: Konets XVIII - naçalo XIX v. (s. 3–65) içinde*. Leningrad: Nauka.
- Petrov A. V. (2006). *Stanovlenie hudojestvennogo istorizma v Russkoy literature XVIII V. (Doktora Tezi)*, DissersCat veri tabanından erişildi.
- Petrov A.V. (2012) “Princip-process istorizatsii hudojestvennogo soznaniya”, *Literatura russkogo predromantizma: mirovozzrenie, estetika, poetika*, Pod red. T.V. Fedoseevoy; Ryaz. gos. un-t im. S.A. Yesenina, Ryazan:istoki.
- Plavilşnikov P. A. (2000) *Biografičeskaya spravka*, Erişim adresi: http://az.lib.ru/p/plavilxshikow_p_a/text_0020.shtml
- Suçkov, B. (1982). *Gerçekçiliğin tarihi*, çev. Aziz Çalışlar, İstanbul:Adam Yayıncılık.
- Toporov V.N. (2001) *Iz istorii russkoy literaturı*, Tom 2: Russkaya literatura vtoroy polovini XVIII veka, M.N. Muravev: vvedenie v tvorcheskoe nasledie, Moskva: Yazıkı russkoy kulturi.
- Valitskaya A.P. (1983) *Russkaya estetika XVIII veka*, Moskva:İskusstvo.
- Константинова, И. Г. (2015). *Становление жанра исторической повести в русской литературе конца XVIII – начала XIX вв. (Диссертация)*. Москва: Московский государственный областной университет.